

ÉPÍTÉSZET ÉS HITVALLÁS

életműkiállítás

TÖRÖK

F E R E N C

PRAESENS PERFECTUM

Életműkiállítást rendezni veszélyes vállalkozás, különösen akkor, ha egy folyamatosan kiteljesedő munkásság a csúcspontján törik meg hosszantartó betegség miatt. Tíz év sok idő, behozhatatlan kiesés, pedig a szakma gyakorlását sokan úzik eredményesen 70-es éveik derekán is. Frank Lloyd Wright, ha nem tévedek, 74 éves korában kezdte el a Guggenheim múzeum tervezését. Régen ismert mondás volt, hogy az építész 50 éves korában válik felnőtté. Sajnos korunk az elmúlt húsz év alatt nagyon sokat változott, különösen az építészeti gyakorlat. A számítógép forradalmasította a tervezést, felgyorsította a ráfordítható időt, megváltoztatta a közéleti és hatósági kapcsolatokat. Az építési anyagkínálat áttekinthetetlenül kibővült, nem beszélve az épülettel szemben támasztott műszaki (sokszor felesleges) követelményekről. Ma már egy engedélyezési eljárás iratanyaga „telefonkönyv” méretű, a szakágak területe sokszorosára bővült. Ebben a helyzetben csak egy folyamatosan ifjú erőkkkel jól működő iroda tud a piaci követelményeknek megfelelni.

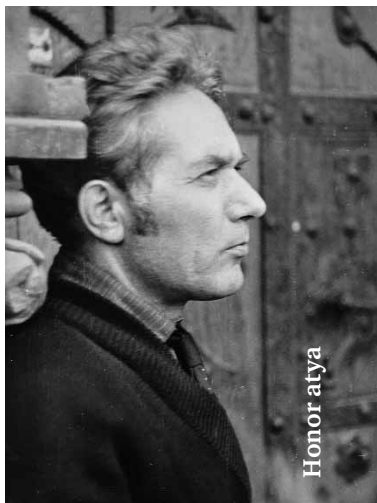
A címben használt igeidő ennek ellenére bátorságot ad, a Praesens Perfectum jelentése (többek között): egy múltban végzett cselekvésnek a jelenre kiható eredménye. Az oktatás és a tervezés is számomra a legcsodálatosabb „múltban végzett cselekvés” volt. Sok felépített házat eredményezett, de talán jelentősebb volt az ötven évén át folytatott tanári munka. Építészgenerációk nőttek fel melletttem, akiknek munkássága és velem való kapcsolata egyértelműen jelzi egykori közös munkánk máig meghatározó jelentőségét, amely a jelenben teljesedik ki. Úgy érzem, sokaknak tudtam mestere lenni, képviselve a „globalizmus” helyett a napjainkban fokozatosan teret nyerő lokális kontextust, a helyi értékek megőrzését és továbbfejlesztését.

Ezek a gondolatok erősítettek meg abban, hogy ezt az életműkiállítást legyen bátorságom létrehozni, a múltban tervezett épületeket bemutatni, amelyek hatása tovább él a jelenben azok „kezeiben és fejében”, akikkel találkozni volt szerencsém.

Organising a retrospective exhibition is a dangerous undertaking, especially when, owing to long-lasting illness, a constantly thriving life-work breaks down at its peak. Ten years are a long time, an irrecoverable loss, although many architects pursue their profession successfully even in their mid-70s. Frank Lloyd Wright, if I am not mistaken, started designing the Guggenheim Museum at the age of 74. In olden times it was a well-known saying that an architect matures into adulthood at the age of 50. Unfortunately, our age has changed enormously, especially as far as architectural practice is concerned. The computer has revolutionised designing, accelerated time to be devoted to it, and altered relationships to public life and authorities. The choice of building materials has widened beyond one's reach, not to speak of the technical, often unnecessary, requirements a building is to meet. Today the documentation of a building permit procedure reaches the size of a *phone-book* and the field of involved specialised divisions has grown manifold. In this situation, an architectural design studio can only meet market demands by continuously employing young colleagues.

Despite this, the tense used in the title is encouraging; Present Perfect is used, among other things, for actions which were performed in the past, yet have relevance affecting the present. Tuition and design have meant, for me, the most wonderful actions in the past. The latter has resulted in the many houses that have been constructed. But the teaching I carried on for fifty years has perhaps been more significant. Generations of architects have grown up beside me, whose work and relationship with me have clearly signalled the definitive importance of our one-time cooperation, which has come to fruition in the present. I feel I could be the master to many, and for them I represented the local context, the preservation and development of local values, which, instead of *'globalism'*, is gradually gaining ground in our day.

These thought have strengthened me and gave me the courage of mounting this retrospective exhibition and show the buildings which I designed in the past, yet they continue to exert their influence in the present, in the *'hands and heads'* of those whom I had the honour to meet.

Honor atya

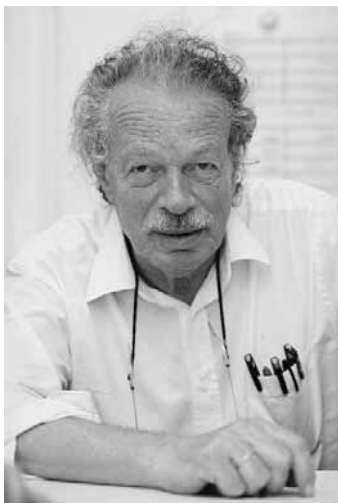
Hegedűs Viktor

Medgyaszay István

Weichinger Károly

Aurelio Galfetti

MESTER ÉS TANÍTVÁNY

MASTER AND DISCIPLE

A művészetet nem lehet tanítani, legfeljebb a rejtőzködő képességeket fejleszteni. Ezért a művészek, jelen esetben az építészek képzéséhez nem tanítókra, hanem mesterekre van szükség. Az építészet mesterség, példaképül szolgáló mesterek irányításával. Nélkülözhetetlenek a műhelyek, alkotóműhelyek, amelyekben megtanulható, elleshető, hogyan válik az építészeti gondolat gyakorlattá, építészeti formává egy jeles építész kezében.

Az egyetem Középülettervezési Tanszéke az ország legjelentősebb alkotóműhelye mind a mai napig. Oktatói mindig jeles építészek voltak, akik ismerték a szakmát, gyakorolták és tanították. Hálás vagyok a gondviselésnek, hogy tanítvány, majd később oktató (mester) lehettem a tanszéken.

Art cannot be taught; hidden capacities can at best be developed. Therefore the training of artists, in this case architects, requires masters, rather than teachers. Architecture calls for master craftsmanship under the direction of masters who serve as role models. Workshops, creative workshops are indispensable, in which students can observe and learn how architectural thought is transformed into practice, architectural form, at the hands of noted architects.

The Department of Public Building Design of the Budapest University of Technology is the most important creative workshop of Hungary to this day. Its teachers have always been noted architects who know, practise, and teach their profession. I am grateful for the providence of the Almighty to have been a student and later lecturer (and master) at the department.

Lassan formálódó építész voltam, nehezen találtam „gyökereimhez”. Hallgatóként példaképül szolgáltak Le Corbusier, Oscar Niemeyer – az előbbi spiritualitása, az utóbbi hallatlan eleganciával művelt nagyívű formaképzése miatt. Lassan ismertem fel századom modern magyar mestereit. Időbe telt, amíg „ráakadtam” **Medgyaszay István** gödöllői művésztelepére, rárósmúlyadi templomára. Egy pécsi kirándulás alkalmával döbbsenten álltam **Weichinger Károly** pálos temploma előtt, amely a természeti és építészeti egység csodája. A környezettel egybenőtt szépség, ahol a domboldal nélkül nincs templom, a templom nélkül üres a környezet. A homlokzatok kőbe formált ereje, a részletek egyszerű, de mégis műves kiképzése és a fény (!), amely sejtelmesen világítja át a teret. Előttem állt a ház, amelyben tradíció és korszerűség, a történelmi múlt és jelen hiánytalan egységbe ötvöződött. Weichinger (a hallgatók nyelvén Higi) professzorom volt, személyiségének varázsa mindig lenyűgözött. Két mondatára különösen jól emlékszem féléves terveimhez kapcsolódóan: „Mester, miért kínlódik ilyen látványrajzokkal? Rajzoljon inkább metszeteket.” A másik egy osztályozott féléves tervemhez fűződik, amelynek borítójára egy kis karikatúrát rajoltam. A jeles osztályzat alatt egy megjegyzés: „Török, ne jampeckedjen!”

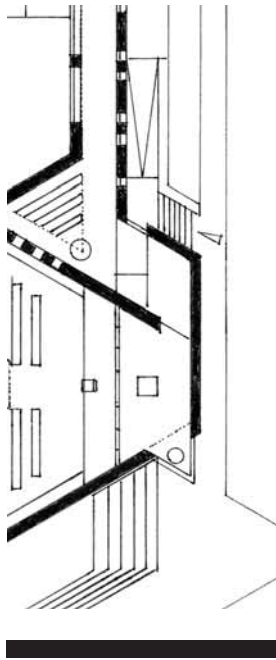
Weichinger minden munkája az alkotói szabadság szellemében született. Nem ismert kánonokat, mindig önmaga által meghatározott elvek szerint dolgozott, ha kellett romantikus, máskor korának modern formáival, miként a környezet és a feladat megkívánta. Az ő munkássága vezetett később a korszak nagy svájci építészeihez, Scarpa tanítványaihoz, Luigi Snozzihoz, illetve **Aurelio Galfetti**hez. Az utóbbival módomból volt személyesen is találkozni. Munkáik a Monte Carosso-i faluközpont, Castelgrande rekonstrukciója, a tradicionális modern építészet nagyszerű remekei. Történelem, hagyomány és korszerűség hallatlan formai egysége, az anyagok és részletek számomra megközelíthetetlen gondossággal megtervezve. Svájc nem Magyarország, de az említettek mindig követhető példák a mi adottságaink gondos felhasználása mellett.

Megkülönböztetett tisztelettel írok pater **Hegedűs Viktor** karmelita atyáról. Rövid szerzetesi szolgálat után került a II. világháború poklába tábori lelkeszként. Majd többéves szovjet hadifogság következett, amelyből a rendek felosztatásának idejére tért vissza Magyarországra. Papság helyett gyári munkás évek, kereten kívül megtúrt papi szolgálat. A munkásruha alatt mégis nagyon érzékeny, sokakat segítő papi szív dobogott. Olyan valaki volt, aki lelkében hordozta a papság igazi értelmét: a krisztusi küldetést. Személyiségem kialakulásában döntő jelentőséggel bíró mesterem volt.

I was slow to develop as an architect; I found my ‘roots’ with difficulty. As a student my ideals were Le Corbusier and Oscar Niemeyer – the former for his spirituality, the latter for his dynamic handling of form which he practised with unparalleled elegance. I was slow to discover the modern Hungarian masters of my century. It took time until found **István Medgyaszay**’s art colony at Gödöllő and his church at Rárósmúlyad. During an excursion to Pécs, I stood amazed in front of **Károly Weichinger**’s Paulite church, a wonder of nature and architecture united. It is beauty grown together with the environment, where the church does not exist without the hillside and the environment is empty without the church. I was impressed by the powerful stone façades, the simple, yet elaborate finish of details, and light, which illuminated the interior mysteriously. There was a house standing in front of me, in which tradition and modernity, historical past and the present were alloyed into a perfect unity. Károly Weichinger – Higi in student speak – was my professor, who always fascinated me with the magic of his personality. I remember two of his comments about my half-term designs especially well: ‘*Why are you struggling with these visual drawings, Master? You should draw cross-sections instead.*’ The other one was about a half-term design of mine, on the cover of which I drew a small caricature. Under the top mark he gave for it, he wrote: ‘*Don’t play the spiv, Török!*’

’Weichinger’s works were born in the spirit of artistic freedom. He knew no canons, he always worked according to his own principles – with Romantic forms when justified, with the modern forms of his age at another time, as the environment and the task required. His work led me later to two great Swiss architects of the age, both disciples of Carlo Scarpa – Luigi Snozzi and **Aurelio Galfetti**. I had the privilege to meet the latter in person. Their works, such as the village centre of Monte Carosso and the reconstruction of Castelgrande, are masterpieces of traditional modern architecture, which display unprecedented formal unity of history, tradition and modernity, and the materials and details are designed with accuracy beyond my reach. Switzerland is no Hungary, yet these are examples which can always be followed with our own circumstances carefully observed.

I remember the Carmelite priest **Viktor Hegedűs** with particular respect. After a short service as a friar, he became an army chaplain in the inferno of World War II. It was followed by Soviet captivity for years, from which he was released just at the time when religious orders were suppressed in Hungary. Priesthood was replaced by factory labour, during which some clerical service was tolerated. Yet he had a priest’s sensitive heart beating under the working clothes, and he helped many people. He was the kind of man who had in him the genuine understanding of priesthood, the mission of Christ. He was my master who had a decisive role in the formation of my personality.

ÉPÍTÉSZETEM

My ARCHITECTURE

Az építészet Janus-arcú művészet, mert tudomány és egyben művészet is, egymással teljes egységben. Számomra ugyanakkor „kommunális”, mert az építészet dokumentálja az emberi közösség igényeit minden más művészetnél jobban:

- közösség fogalmazza meg rendeltetését,
- közösségben készülnek a tervek,
- közösség építi sokféle építészeti szakág bevonásával,
- közösség használja és értékeli.

Mindemellett nélkülözhetetlen a tervező építész, hisz minden épület építés, de nem minden építés építészet. Építészet a tervező kvalitása által lesz.

Az individualizmus, a manifesztáció nem az én világom. Vallom Wittgenstein nézeteit, miszerint az építészetben kétféle törekvés létezik: tradicionalizmus, illetve modernizmus. A tradicionalizmus alappillérei a helyszín és az idő, a modernizmus támaszai a technológia és az idő. A technológiai modernizmus kísérletei távol álltak tőlem. Már növendék koromban sem tudtam mit kezdeni az akkor divatos metabolizmussal, strukturalizmussal és egyéb divatos elméleti és gyakorlati törekvésekkel. Különösen nem a magyar építészeti technológia hátárainak ismeretében. Az építésznek viszont feladata önnön meghatározása, létének megértése, gondolkodási irányának megtalálása. Biztonságot számomra a történelmi folytonosság keresése és megértése adott, így vált a tradicionalizmus járható úttá. A tradicionalizmus,

Architecture is a Janus-faced art, for it is both an art and a science, with the two in total unity. It is also ‘communal’ for me, because, more than any other branch of art, architecture documents the demands of the human community,

- its object is articulated by a community;
- designing is done by a community;
- building is carried out by a community of several architectural branches;
- it is used and appraised by a community.

In addition, the designing architect is indispensable, since all buildings are constructions, but not all constructions are considered architecture. Architecture emerges through the qualities of the designing architect.

Individualism and manifestation are outside my province. I uphold Wittgenstein’s views that there are two aspirations in architecture – traditionalism and modernism. Traditionalism is based on location and time, while modernism is sustained by technology and time. Experiments of technological modernism are alien to me. Back in my student years I already had no use for metabolism, structuralism and other, then fashionable theoretical and practical trends – especially not in view of the limits of architectural technology in Hungary. However, it is the duty of an architect to define himself, to understand his existence, and to find his direction in thinking. Seeking and understanding historical

amelynek jelszava a fejlődés, amely a múltból ered, a jelen valóságához igazodik és a jövő felé mutat. Ezért meghatározó számomra az építészeti helyszín, a régió, amelyet Hamvas Béla így fogalmazott meg: „A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van. Nemcsak látvány, hanem Géniusz”. Géniusz, amely magába foglalja a természeti adottságokat, a hely történelmét, az ott élő közösség életét, a „hely fizikai és szellemi üzeneteit”, amelyben az ember nem akar más lenni, mint aki. A hagyományról (tradícióról) mondja Jan Assmann: „Minden új csak a rekonstruált múlt alakjában léphet fel. [...] Az emlékezet nemcsak a múltat rekonstruálja, hanem a jelen és a jövő tapasztalásait is szervezi.” Ezen az úton váltam a magyar regionalizmus képviselőjévé, számos tanulmány értékelése szerint „úttörőjévé”.

Legelső építészeti megbízásom Tiszabercel falu kis barokkos templomának átalakítása volt, a II. Vatikáni Zsinat által meghirdetett új liturgikus előírások szellemében. A templomot alaposan „megtisztítottam”, penészes falait újravakoltattam, értéktelen festményeitől, gipsz szobraitól megszabadítottam. Új liturgikus tér és berendezés készült modern képzőművészeti alkotásokkal. A munkálatok vége felé nagy felzúdulás támadt a hívek között, amelyet a képviselőtestület idős elnöke fogalmazott meg: „Szépen munkálkodik a mérnök úr, de sok más egyéb között miért dobta ki ezt a gipsz szobrot – felmutatta –, amelyet még nagyapám ajándékozott a templomnak?” A megszólalás egy életre tanulságul szolgált számomra, megtanultam, hogy a „szép” nemcsak esztétikai, hanem etikai kérdés is.

A tradicionalizmus nem a forma, hanem a gondolkodás állandóságát jelenti. Nem teremt formai iskolákat, hanem mindig a rend egészére irányítja a figyelmet. Az építész nem önmagát, hanem alkotásaival az embert szolgálja elsődlegesen. A legnagyobb dicséret volt számomra a szakmában nagyra becsült Szendrői tanár úr megjegyzése Ybl-díjam átadásakor: „Nem csupán műveidet értékelem, de meghatott, hogy minden helységben, ahol a bizottság megfordult, az emberek szeretettel beszéltek rólad”. Tervezési munkámat mindig egyfajta szociális érzékenység hatotta át, amely figyelemmel volt a környezetre, a megbízó anyagi helyzetére is.

Talán ebben rejtőzködik az „organikus” valódi jelentősége. A tradicionális út napjainkban „zsákutcának” tűnik. A globális világban győzedelmeskedni látszik a „modern” építészet. A technológia határtalan lehetőséget teremt, a számítógép mindent meg tud rajzolni. Az egoizmus mindenekfelett érvényre jut. Heidegger meghatározása felülírja Hamvas Béla gondolatát, amikor azt mondja: „A mű teremti meg a helyszínt.” Azt is mondhatnám, hogy bárhol bármit lehet építeni. Ám a történelem mindig változik; talán „tárgyak” helyett ismét architektonikus házakat fogunk tervezni – hiszen napjainkban lassan, de fokozatosan egyre nagyobb jelentőséggel bír a lokális kontextus, a helyi értékek figyelembevétele, amely reményt ad számomra.

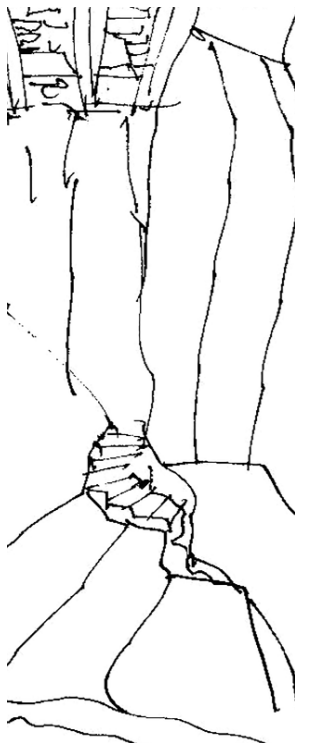
continuity gave me safety, and marked out traditionalism as the path to follow – the traditionalism with the password of development, which comes from the past, adjusts itself to the reality of the present, and points to the future. This is why, for me, the architectural location and region are paramount, which philosopher Béla Hamvas formulated like this: ‘Location has not only its physics, it also has its metaphysics. More than a spectacle, it has Genius’. Genius in this sense implies the natural endowment, the history of the place, the life of the community inhabiting it, and the ‘physical and spiritual messages of the location’, in which one wants to be what he or she is, and not different. Tradition, in Jan Assmann’ words, is this: ‘All things new can only appear in the form of the reconstructed past. [...] Recollection can not only reconstruct the past, it can also organise the experience of present and past.’ I followed this path and became a representative of Hungarian regionalism, its ‘pioneer’, according to several studies.

My first commission as an architect was the reconstruction of the small, Baroque church of the village of Tiszabercel in the spirit of the new liturgical regulations introduced at the 2nd Vatican Council. I thoroughly ‘cleaned up’ the church, renewed the plaster of its mouldy walls, and rid the interior from paintings and parget statues of no value. The result was a new liturgical space and furnishings with modern fine art works.

Towards the end of the works, the congregation rose in protest, which the elderly chairman of the body of representatives expressed in these words: ‘You’re doing fine, Mr. Engineer, but why have you thrown out this gypsum statue which my grandfather had donated to the church?’ And at this he held it up. His words served as a lifelong lesson to me; I learnt that ‘beauty’ is not merely an aesthetic category, it is also an ethical one.

Traditionalism means the continuity of thinking, and not of forms. It establishes no schools of form; instead it directs attention to the entirety of the order. With his works, the architect serves primarily Man, rather than himself. The greatest laudation I ever received came from Professor Szendrői, highly esteemed in the profession, who said when handing me the Ybl Prize, ‘I appreciate not only your works, I was also moved when I heard people speak of you with love in whichever room the committee turned up’. My work as an architect has always been imbued with a kind of social sensibility, with attention to the environment and the financial situation of the client.

Perhaps the true significance of ‘organic’ lies in this. Today the traditional way appears to be a blind alley. ‘Modern’ architecture seems to be victorious in the global world. Technology creates boundless possibilities and the computer can draw everything. Egotism prevails over all. Heidegger’s definition overwrites Béla Hamvas’s thought when he says: ‘The work creates the location’. I might as well say that anything could be built anywhere. History, however, keeps changing; perhaps we shall build architectonic houses again, instead of ‘objects’, as the local context, regard for local values are slowly but gradually assuming importance in our day, which gives me hope.

OKTATÁS

TUITION

1960-ban nem sokkal az oklevelem megszerzése után kerültem a Középülettervezési Tanszékre. Néhány hónap elteltével Gádoros Lajos professzor kérésére átköltöztem vele a Rajz- és Formaismereti Tanszékre. Egyetemi tanársága ekkor kezdődött, számomra pedig egy évekre szóló munkatársi kapcsolat. Jól rajzoló diák voltam, de grafikai tudásom itt vált elfogadhatóvá. Jeles tanárok és művészegyéniségek mellett dolgozhattam a rajztermekben, alakíthattam meglévő készségemet. Rajztudás nélkül akkor még nem létezhetett jelentős építészeti gyakorlat. A tervező építészet kifejező nyelvezete a rajz, miként az írónak az anyanyelv. A „gépi” tervezés sajnos megszüntette ezt a gyakorlatot, másfajta eszközt, általa másfajta munkamódszert alakítva ki. Én mégis sajnálom azokat a fiatalokat, akik nem a kezükkel, hanem a géppel dolgoznak. Azonban a jelen egyre gyorsuló munkatempója meg is követeli ezt. A szép vonal szeretete, a tiszta rajzi stílus ezen a tanszéken fejlődött ki bennem. Ez a tudás nagy segítségemre szolgált a tervezési oktatásban, amikor 1966-ban – ismét Gádoros professzorral – vissza-kerültem a Középülettervezési Tanszékre.

Shortly after graduation in 1960, I began working at the Department of Public Building Design at the Budapest University of Technology. With a few months gone, Professor Lajos Gádoros asked me to move on with him to the Department of Freehand Drawing. For him it meant the beginning of a professorship, for me it was a years’ long relationship as a colleague. As a student I had good drawing skills, and my abilities in graphic art became acceptable at this department. I could work in the drawing-schools of noted masters and artists, and could work on developing my inherent capabilities. At that time, no significant architectural practice could be pursued without draughtsmanship. The idiom of architectural design is drawing, just as the mother tongue is the idiom for the writer. Unfortunately, ‘mechanical’ design put an end to this practice, and introduced other means, thereby different working methods. Yet I feel sorry for the youths who use a machine, rather than their hands, when working.

Still, the continually accelerating speed of work calls for this. It was at this department that I developed the love of fine lines and a pure style of drawing. This knowledge was of great help to me in the tuition of architectural design, when, in 1966, both Professor Gádoros and I returned to the Department of Public Building Design.

Korábbi tanszékem azonban mást is jelentett számomra. A rajz-bakon ülő növendékek korrigálását nem szerettem pusztán megfigyelőként, szóbeli instrukciókkal kísérni. Inkább leültem a bakra a rajzoló helyére. Így én lettem a rajzoló, ő pedig a megfigyelő. Ez a metodikát közvetlenné és személyessé tette a közös munkát. Ezt a módszert követtem tanársegédként a középülettervezési gyakorlaton is. Nem a tanár ült szemben a tanulóval: egyik a tudomány oldalán, a másik az ismeretlen tudománnyal szemben, az egyik beszélve, a másik hallgatva. Jómagam mindig a növendékek mellett ültem, azonos oldalán a rajzasztalnak. Nemcsak „mesélve” mondtam el véleményemet, hanem le is rajzoltam elképzelésemet, hiszen a terv rajzban születik meg. Úgy érzem, elfogadást nyert a hallgatóimnál is az efféle koreográfia: egy oldalon ültünk mind a ketten az építészeti probléma előtt, hogy közösen találjunk megoldást, együtt hódítsuk meg az építészet csodálatos birodalmát.

A korrekció mindenekelőtt a helyszíni adottságok, a természeti környezet, a meglévő építészeti struktúra megismerésével és vizsgálatával kezdődött. Folytatódott a feladat rendeltetésbeli lényegének meghatározásával. Soha nem kész formai ötletek elfogadására, hanem a gondolkodás szabadságára igyekeztem növendégeimet nevelni.

A személyes mester és tanítvány kapcsolathoz sokféle adottság szükségeltetett az egyetemen. Kisebb hallgatói létszám, nagyobb oktatói arány, kellő óraszám és változatlan műtermi körülmények. Olyan műterem, amely hosszú időn át ugyanahhoz a tankörhöz tartozott. Így lett egy tankör műtermi közösséggé. Megismerték egymás terveit, gondolatait, találkozhattak, de mindenekelőtt tanulhattak egymástól. Az élet megváltoztatta ezt a helyzetet. Növekedett a hallgatói létszám, csökkent a tanároké, különösen a szakmából jövő vendégmesterek száma. Új fogalmak születtek: kvóta, kredit, bolognai módszer, amelyek szerintem a képzés gátjává lettek. Megszűnt a műhely jellegű oktatás, a mester-tanítvány kapcsolat. Ezt a változást minden művészeti iskola megsínyli mind a mai napig.

Fülep Lajos írja Célszerűség és művészet az építészetben című művében: „Az építészet a világot nemcsak szellemileg, hanem materiálisan is formáló, a világ képét megváltoztató [...] produktum.”

Három építészeti periódust különböztet meg:

- Az első az építészet történelem előtti időszaka, az őskori építő tevékenység, amelyben kizárólag a célszerűség és a gyakorlatiasság a meghatározó tényező.
- A második a célszerűséget és a művészetet egyesítő építőművészetnek a történeti periódusa.
- A harmadik (visszakanyarodás az őskorhoz) csak a célszerűséget, tömegszükségletet, a technikai elv diadalát bemutató struktúra.

Sajnos ezt a struktúrát tükrözi vissza a mai építészoktatás gyakorlata.

My previous department, however, meant also something else for me. I disliked following the work of students who sat at their drawing-tables as merely an observer and giving only verbal instructions. Instead, I sat in the drawer’s place at the table. I became the draughtsman and he or she the observer. It rendered our common work direct and personal. I followed the same method as assistant lecturer at the public building design practice classes. It was not the teacher sitting opposite the student, on the side of science, and the student opposite an unknown discipline, one speaking and the other listening. I always sat beside the student, on the same side of the drawing-table. I appraised their work not only in words, I also made drawings of my ideas, because a design is realised in drawing. I think this kind of attitude won my students’ approval – the two of us sitting on the same side facing an architectural problem in order to find the solution together, thus gaining ground in the wonderful world of architecture.

Correction began, before everything else, by acquainting with and examining the conditions of the location, its natural endowment, the existing architectural structure, and continued with defining the essential purpose of the task. My intention was always to train my students for the freedom of thinking, rather than to use received design ideas.

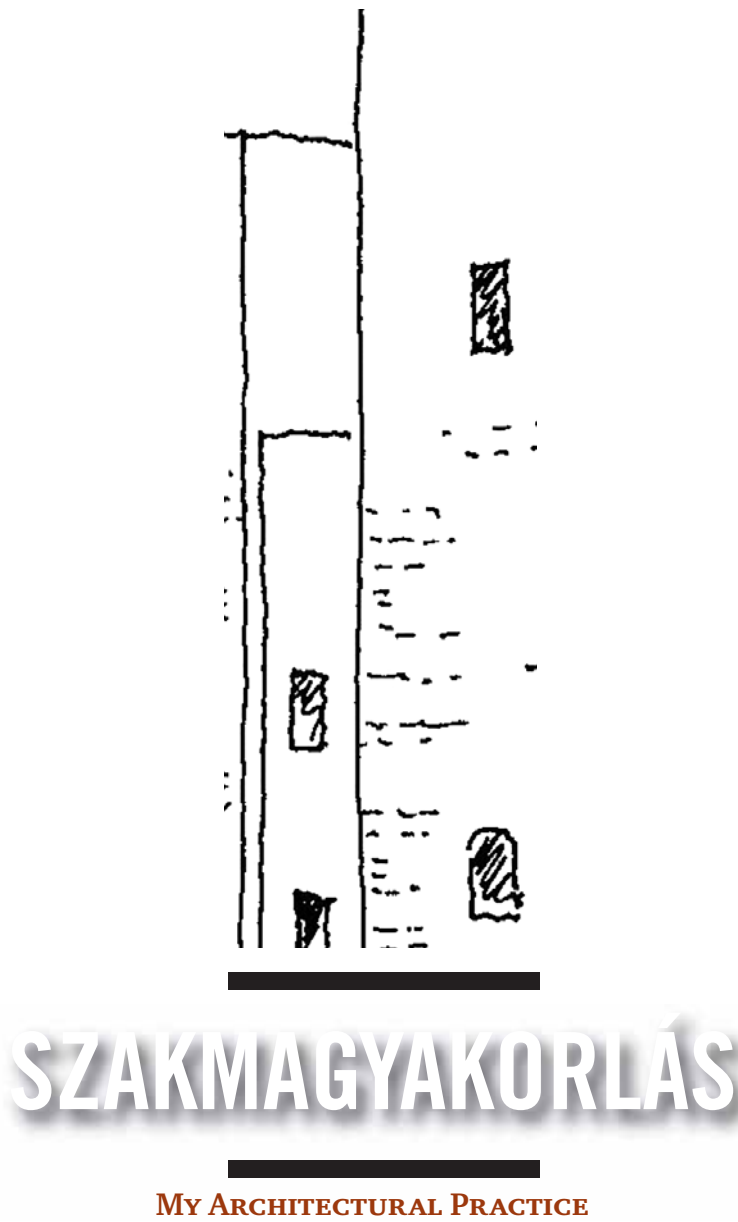
The personal teacher-student relationship called for several conditions at the university – smaller number of students, greater proportion of teachers, an appropriate number of classes and unchanging conditions in the studio – a studio which belonged to the same study group for a long time. This is how a study group can become a studio community. Its members came to know one another’s ideas and designs, and could, above all, learn from one another. Life has changed this arrangement. The number of students increased, while the number of teachers, especially of those guest masters who came from the profession, decreased. New notions came up, such as quota, credit, the Bologna system, which, in my opinion, have greatly hindered genuine education. Workshop-like tuition and the master-disciple relationship have ceased. These changes have harmfully affected all kinds of art schools to this day.

Art historian Lajos Fülep writes in his study ‘*Expediency and Art in Architecture*’: ‘*Architecture is a product [...] which shapes the world both spiritually and materially, and changes its image.*’

He marks out three periods in architecture:

- the first is the prehistoric period of architecture, building activity in the primitive age, when expediency and practicability were the only determinants;
- the second was the historical period of architectural art in which expediency and art were united;
- the third is a period of reverting to the primitive age, in which expediency, mass demand and the technological principle triumph.

Sadly, the teaching practice of architect training today reflects this latter structure.

Közismert mondás: aki gyakorolja, az nem tanítja, aki tanítja, nem gyakorolja. No, ez a Középülettervezési Tanszék oktatóira legkevésbé sem illik. Tanárai mindig gyakorló építészek voltak, a szakma elismert művelői. Én sem éreztem soha a tanári pálya hátrányait. Sőt! Kezdetektől mindig volt munkám az egyetem adta előnyök mellett:

- Független voltam a tervezési intézetek sokszor erőszakos tervtanácsaitól.
- Megmenekültem a nagy beruházások lelket ölő munkáitól.
- Megbízásaim személyes kapcsolatban voltak a megrendelőikkel, nem intézmények láthatatlan adminisztrációs rendszereivel álltam szemben.
- Az általam irányított jeles hallgatók sorából mindig volt munkatársam, sokakkal baráti kapcsolatban álltam.

According to a well-known saying, those who practice it do not teach it; those who teach it do not practice it. Well, this is by no means true of the lecturers of the Department of Public Building Design. They have always been practising architects, recognised members of the profession. I have never felt any disadvantages resulting from my teaching job. On the contrary! Alongside the advantages the university provided, I have always worked on design projects, and

- I was independent of the frequently aggressive design boards of design institutes;
- I was spared the soul-killing work on large developments;
- my design jobs allowed to establish personal relationship with the clients, so I did not have to face invisible administrative sections of institutions;
- I always had assistants from among my best students, and I was on friendly footing with many of them.

Az oktatásra való felkészülés megkövetelte a nemzetközi építészet folyamatos figyelemmel kísérését, de még a tervpályázatokon történő aktív és eredményes részvételt is. Ugyanakkor a korrekciók kapcsán a legkiválóbb hallgatók gondolatai engem is mindig inspiráltak. Műtermem két-három munkatárssal működött akkor is, amikor megalapítottuk a Török és Balázs Építészeti Kft.-t, volt tanítványommal és barátommal közösen. A tervpályázatok különösen nagy jelentőséggel bírtak, rajtuk keresztül ismerkedtem meg korunk meghatározó világhírű építészeinek munkáival, elméleteivel. Mindenekelőtt Louis Kahn-nal, akinek hatása egy életen át végigkísért munkáimban. Kahn maga is tanár volt (!), korszakformáló elméleti munkássággal és gyakorlattal. Egy új építészeti szintézist teremtett meg. Számára elsődleges volt a „rendeltetés lényege” – ez több mint funkció. Ismert megfogalmazásában: „A forma idézi a funkciót.” – vagyis a tér determinálja azt. Meg kell találni azt a teret, amelyben jó élni. Hatására ettől fogva mindig törekedtem tiszta rendet teremteni az alaprajzokban, a szerkezetekben, a térformában.

Paul Rudolph és Denys Lasdun expresszív, dinamikus vasbetonformálása, a beton gazdag felületi kezelése különösen kezdeti munkáimra hatott, a későbbiekben pedig a természetes anyagok – a kő, a fa, a téglá – használatát, a falazati rendszerek változó felületképzését befolyásolta.

Az első épülettervek után lassan visszakanyarodtam a magyar nagymesterek, Medgyaszay István és Weichinger Károly munkáihoz. Bennük fedeztem fel a tradicionális magyar építészet forrásait, amelyek számomra is jelentőséggel bírtak.

Ismereteimet nagymértékben tágitották a külföldi utazások: a Meterorák, Athosz csodálatos világa, a természet és az építészet egysége, a sziklákat tovább formáló emberi munka szépsége lenyűgözött. A svájci építészet anyagkezelése, a részletek finomsága követendő példát mutatott; különösen nagy hatással volt rám Rómában a San Stefano Rotondo templomában a centrális és az irányított tér feszültsége. Későbbi templomaimnak szerkesztési elve lett ez az ismeret: irányt vinni a centrális térbe.

Az aktív tervezési munka 1963-tól 2000-ig tartott, amely időszak alatt 24 középület épült, mellette több meg nem épített terv és számos sikeres tervpályázat. Sajnos 2000-től egy súlyos, tíz évig tartó betegség megtörte ezt a lendületet, az aktív szakmagyakorlást. De maradt számomra a könyv, az úti élmény, különösen a rajz és az illusztráció lehetősége, a Szentföldön való utazások, a Biblia ismeretének egyre gazdagabb és örömtelibb világa.

„Tarts ki munkád mellett, lelj benne örömet, és öregedjél meg foglalkozásodban! Ne nézd csodálkozva a bűnös műveit, bízzál az Úrban, és maradj meg munkád mellett!”

Sirák fia könyve 11,12–30

In order to prepare for teaching, I had to follow developments in international architecture and also the active and successful participations in design competitions. At the same time, I have always been inspired by the ideas my best students had on corrections. My studio had two or three assistants when we founded Török and Balázs Architectural Company with my friend and former student. Design competitions assumed especial importance; through them I came to learn about the works and theories of the world-famous architects of the age – first of all those of Louis Kahn. His work has been a source of life-long inspiration for me. It should be noted that Kahn himself was a teacher all his life, with a seminal theoretical and practical work. He created a new architectural synthesis. For him the ‘essence of purpose’ was of primary significance, which surpassed function. In his well-known words, *‘Form evokes function.’* In other words, space defines function. We have to find the space in which it is good to live. From this time onwards, under his influence I always strove to create pure order in ground-plans, structures, and spatial forms.

Paul Rudolph’s and Denys Lasdun’s expressive, dynamic concrete designs, the sumptuous handling of concrete surfaces influenced especially my early works, and later they left their mark on my use of natural materials – stone, wood, brick – and the changing surface design of walling systems.

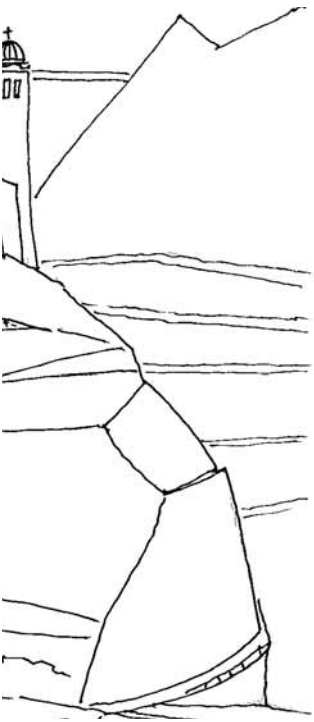
After my first building designs, I slowly found my way back to the works of the great Hungarian masters, István Medgyasszay and Károly Weichinger. In their works I discovered the sources of traditional Hungarian architecture, which were of importance to me.

My knowledge has been greatly widened by my travels abroad: I was fascinated by the Meteora, the wonderful world of Mount Athos, the unity of nature and architecture and the beauty of human work in shaping the rocks. I found examples to follow in the handling of materials and the sophistication of detail in Swiss architecture. In Rome’s San Stefano Rotondo I was particularly impressed by the tension between the central and directed spaces. This recognition – to introduce direction in a central space – became a designing principle of my later churches.

My activity as designer lasted from 1963 to 2000; in the course of which 24 public buildings have been built, with some designs remaining unbuilt, and several design competitions were won. Unfortunately, in 2000 this momentum was broken by a serious illness, which lasted for ten years, and put an end to the active practice of my profession. However, the ever richer and joyful world of books and travels in the Holy Land, the growing knowledge of the Scriptures, and especially the possibility of making drawings and illustrations, have remained a sustaining force for me.

‘Stand by your agreement, devote attention to accomplishing it, and grow old in your work. Don’t be amazed at the works of sinners, but trust in the Lord and continue your work.’

The Book of Sirach, 11:20–21

SZAKRÁLIS TÉR

THE SACRAL SPACE

A szakrális, a szent hely létéről a Szentírás több helyen tájékoztat minket. Csak két kiragadott példa:

- Jákob ébredése és félelme: „Milyen félelmetes ez a hely, valóban itt van Isten háza és az ég kapuja.”
- Mózes hallja Isten szavát az égő csipkebokor előtt: „Vedd le sarudat, mert a hely, ahol állsz, szent föld.”

A szent helyeken Isten kisugárzása érezhető, de a hely még nem TÉR. Az első szakrális, épített színhely az utolsó vacsora terme, ahol Jézus a konszekráció szavai után felszólítja az apostolokat: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.” Profánul: ez az első templomépítési megrendelés. A vacsoraterem példáján alakulnak ki a háztemplomok, a közösségi emlékezés, a kenyértörés szakrális terei, a COENAKULUM.

A Nagy Konstantin által kiadott milánói ediktum után a kereszténység gyorsan terjed a Római Birodalomban. Örökségül kapja a római oszlopos törvénycsarnokot, melynek nyomán épülnek az ókeresztény bazilikák. Megjelennek a kis centrális templomok, rejtelmes világításukkal, isteni fényben ragyogó mozaikokkal lélekemelő látvánnyá varázsolva a megszentelt teret.

The Holy Scripture informs us of the existence of sacral or holy spaces in several locations. Two of the many examples will suffice here:

- When awakened in fear, Jacob says: *‘How dreadful is this place! this is none other but the house of God, and this is the gate of heaven.’*
- Moses heard these words of the Lord at the burning bush: *‘Draw not nigh hither: put off thy shoes from off thy feet, for the place*

whereon thou standest is holy ground.’

The emanation of God is to be felt in sacral places, but a location is no Space yet. The first built sacral location was the hall of the Last Supper where, after the words of consecration, Jesus told the Apostles: *‘This ye do in remembrance of me.’* In a profane manner, this could be called the first commission for the building of a church. The house church, domus ecclesiae, follows the example of the supper hall as the sacral space for communal remembrance, the breaking of bread, the COENAKULUM.

After the Edict of Milan issued by Constantine the Great, Christianity was rapidly spreading in the Roman Empire. The columned Roman judgment hall, which came as a legacy, gave rise to the Early Christian basilica. Small central churches appeared with their mysterious lighting and gleaming mosaic surfaces, which rendered the consecrated spaces into solemn spectacles.

Majd elindul az építészettörténet legcsodálatosabb tereinek nagy korszaka: a súlyos román, az anyagtalanná vált gótikus templomépítészet, amelyeket az alkotók hite, szakrális élménye hat át. A reneszánsz már az Isten-hit tisztasága mellett a humanista szépség eszméit, majd később a barokk a hit diadalát, mámorát, egyfajta vallási agitációt szóltat meg az építészet nyelvén.

A XIX. században a művészet elszakad a szakrális igényektől, az alkotás személyes élménnyé válik. Pedig a vallás számára nélkülözhetetlen a művészet. A művészet, ha igazi, de sajátosan távol van a vallási témáktól, akkor is közel van a hit világához. „A művészetben az ember számára eleve benne rejlik az Isten.” (Gogol) A XX. század első évtizedében újraéled a templomépítészet, új liturgikus kezdemények kíséretében, számos példát teremtve hazánkban is. (Árkayak, Weichinger Károly, Rimanóczy Gyula és sokan mások)

A kommunizmus lelki rombolása után mindent újra kellett kezdeni. Ennek a megújulásnak nagy lendületet adott a II. Vatikáni Zsinat reformja, a teológiai misztériumok és a hívő közösség újraértékelésével. Megváltoztatta a templom közösségi tartalmát. A szentmisének, minden liturgia központjának lényeges terét, a szentélyt is átformálva. Jelenits Istvánt idézem: „A szentre vonatkozó fel fogás kapott új árnyalatot az egyházban.” A legfontosabb gondolatok:

- az Eucharisztia misztériuma az áldozat és a húsvéti lakoma egyetlen valósága,
- a liturgia a Krisztus papságával megvalósult Isten népének tevékenysége,
- visszatér a népnyelv használata, az egyházi zene a liturgia szerves részévé válik,
- a „felvonulási tér” helye a vendéglátás, az utolsó vacsora bensőséges otthonává, az áldozati oltár a húsvéti lakoma asztalává válik.

Mindezen újítások a templomtér lényeges átformálását eredményezték.

A fentiekben felsorolt új igények elsősorban a funkcióról, az építészeti tervezés egyik leglényegesebb elvéről szólnak, de nem a térről. Felhangzanak a figyelmeztető kijelentések. Robert Spaemann: „Aki megpróbálja az Isten-eszmét funkcionálisan értelmezni [...], kioltja az Isten-eszmét.” Jelenits István: „A funkcionalizmus kísértését meg kell haladnia a templomépítésnek. [...] Az igehirdetésnek és az eucharisztikus kenyér asztalának funkcionális jelentése valóban lényeges, de mindez nem vezethet magának a kereszténységnek funkcionális értelmezéséhez.” Számos templomépítész ugyanis félreértette a közösségi funkciót. Az 50-es 60-as években divattá vált olyan többcélú templomterek tervezése, amelyek mobilizálhatók, változtathatók különböző más rendeltetéseknek megfelelően, pl. sport, színielőadás, előadóterem. Ez a szemlélet a szolgált házát könnyen szolgáltató egyházzá silányította.

Az építészet közösségi művészet, senki nem tervez, tervezhet a közösségtől függetlenül. Az építészet, legalábbis a tradicionális építészet, amelynek jómagam is követője vagyok, nem határolódhat el a konkrét környezettől, miként a képzőművészet. Nem véletlenül épült a bencés templom a hegyen (Tihany), a cisztercita épület pedig meghúzódott a völgyben torony nélkül (Bélapátfalva).

Then the great period of the most wonderful spaces of architectural history began – the spaces of massive Romanesque and seemingly immaterial Gothic church architecture, which are permeated by the faith, the sacred experience of the builders. Renaissance church architecture already upholds, alongside the purity of belief in God, the ideals of humanist beauty, as later the Baroque spoke about the triumph and ecstasy of faith, a kind of religious propaganda, in the idiom of architecture.

In the 19th century, the arts became separated from sacral expectations; artistic creation became a personal experience. Yet the arts are indispensable for religion. If genuine, arts are specifically far from religious themes, yet close to the world of faith. Gogol said, ‘For man, God is intrinsically inherent in the arts.’ Church architecture is reawakened is the first decade of the 20th century, accompanied by new liturgical initiatives, several examples of which existed in Hungary (the works of the Árkays, Károly Weichinger, Gyula Rimanóczy, and many others).

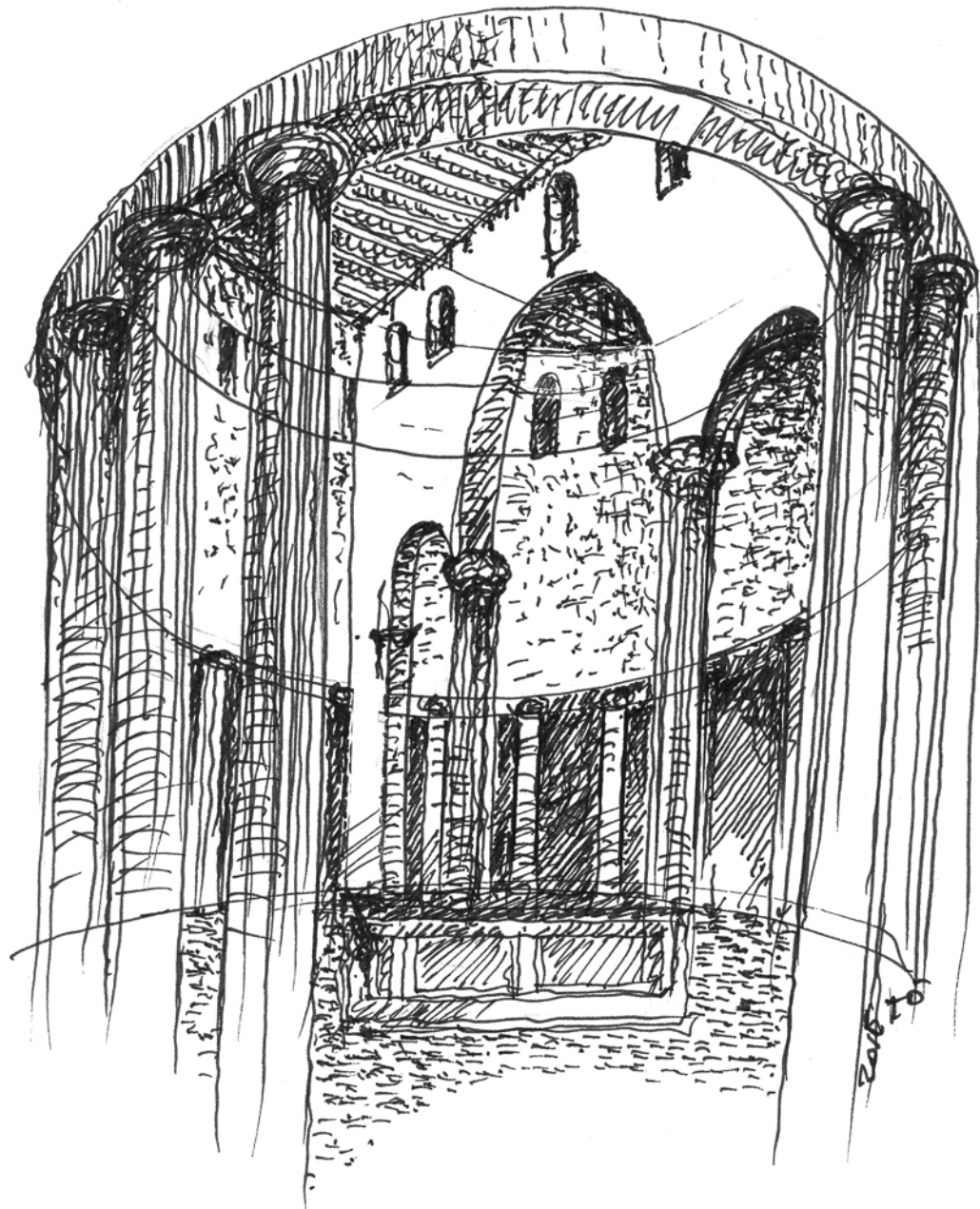
After the spiritual destruction exerted by communism, everything had to be started all over again. Renewal gained momentum with the reforms introduced at the Second Vatican Council, by the revaluation of theological mysteries, the community of the faithful, and the transformation of the sanctuary, the essential space of the holy mass and the centre of all liturgies. In the words of the Piarist monk István Jelenits, *‘The conception of sanctity has taken on a new shade of colour.’* The most important ideas are:

- the mystery of the Eucharist is the only reality of the sacrifice and the Easter repast;
- liturgy is the activity of the people of God realised through Christ’s priesthood, the use of the vernacular is adopted, church music becomes an integral part of liturgy;
- the *‘procession area’* becomes the place of hospitality, the home of the Last Supper, and the sacrificial altar becomes the table of the Easter repast.

These changes led to a significant transformation of church spaces.

These new demands are related primarily to function, one of the most important principles of architectural design, but not to space. Words of warning are heard, e.g. from Robert Spaemann: *‘Whoever aims to interpret the idea of God functionally, [...] shall extinguish the idea of God’*, and from István Jelenits: *‘Church architecture must rise above the temptation of functionalism. [...] The functional meaning of preaching and the table of the Eucharistic bread is truly important, yet these must not lead to a functionalist interpretation of Christianity itself.’* In fact, several church architects misunderstood the communal function. In the 1950s and 60s, designing multi-purpose church spaces came into fashion. These could be mobilised and modified in accordance with different purposes, such as sport, theatrical productions, lecture hall. This approach easily degraded the serving Church to a servicing Church.

Architecture is a communal art; no one can make designs independently of the community. Architecture, at least traditional architecture which I myself pursue, cannot distance itself from the

A templomtervezés további kiindulási szempontokat is megkövetel.

- A templom meghatározó módon alakítsa környezetét.
- Tükrözzön történelmi folytonosságot.
- A templomtér megkülönböztetett teológiai értelemmel bír, amely bizonyos mértékű differenciáltságot kíván, tagoltsággal gazdagítva a teret.
- Az oltár, a liturgikus tér építészeti és formai ünnepet, a szentség jelenlétét sugározza.
- Egyképpen legyen közösségi és személyes tér, amely otthonosságot sugároz.
- A szent zene a liturgia hangsúlyos része, a kórus számára elkülönített hely biztosítandó.
- Szerkezeti lelemény, szép és harmonikus anyagválasztás kísérje.
- Az építészeti felületek hatásos, egymással koherens képet mutassanak.
- A részletek, berendezési tárgyak gondos iparművészeti szintű munkával készüljenek, mert csak ez tudja pótolni a társzművészeti alkotások hiányát, melyekre legtöbbször már nem jut pénz.
- Kapuzata méltó küszöb legyen a kinti világ és a benti tér között.
- A fény, a megvilágítás meghatározó szereppel bírjon.
- Ha anyagilag lehetséges, kapjanak helyet a társzművészetek a megszólítás erejével.

A tervezőt ne a megvalósítás kényszere, hanem a szolgáló alázat motiválja. Nem önmagunkról kell beszélni, ne a formai egoizmus domináljon. Tapasztalatom szerint a templom építése során a hívó közösség nemcsak a liturgiában vált eggyé, hanem magában az építkezésben is.

Nehéz és merész egyetlen szóval jellemezni a különböző korok templomterét. De a magam számára így összegezném a változásokat: az őkeresztény templom misztikus, a középkori erőt sugároz, a gótika égbe törő csoda, a reneszánsz humanista, a barokk a hit máмора, a klasszicizmus közömbösség. Korunk templomának az otthonosság a megfelelő jelzője. Az egyházi élet kisközösségekben virágzik, amelyek számára az otthon, az Isten jelenlétében való együttlét melegét kell sugároznia a tereknek.

„A keresztény művész nem mesteri ábrázolója kíván lenni hősének, hanem felebarátja. [...] A klasszikus művész mester, a keresztény szamaritánus.” – írja Pilinszky János.

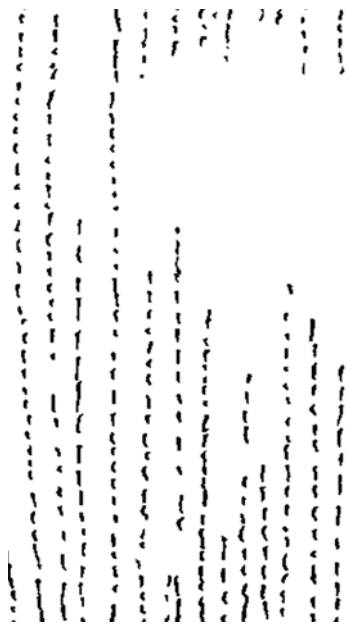
given environment, as fine arts can. There was a reason why the Benedictine church of Tihany was built on a hill, and the Cistercian building in Bélápátfalva hid in the valley without a tower. Designing churches calls for other viewpoints to consider to begin with:

- A church should shape its environment in a definitive manner;
- it should convey historical continuity;
- the church space has a distinct theological meaning, which calls for a degree of differentiation, which enriches the space by its articulation;
- the altar and the liturgical space radiate a feast of architecture and form, and the presence of sanctity;
- space must be both communal and personal, radiating a sense of being at home;
- sacral music is an emphatic part of liturgy; a separate place for the choir is required;
- structures should be inventive, the choice of materials fine and harmonious;
- architectural surfaces together should present a coherent picture;
- details, furnishings should be carefully executed works of the applied arts, as such they can compensate for the absence of the works of attendant arts, which all too often cannot be financed from the budget;
- the entrance should be a worthy boundary between the outer world and the inner space;
- light and lighting should play a definitive role;
- if financially possible, attendant arts should be given place.

The architect should be motivated by serving humility, rather than the pressure of execution. He should not speak about himself; no formal egotism is to dominate. In my experience, in the course of the construction of a church, the community of the faithful becomes unified not only in the rite but also in the building process.

It is difficult and bold to characterise the church spaces of various periods with only a few words, but for my personal use I can sum up the changes in the following way: the Early Christian church is mystical, the mediaeval radiates power, the Gothic is a miracle reaching into the sky, the Renaissance is humanist, the Baroque imbued with the ecstasy of faith, and the Classicist is indifferent. The suitable attribute of the church of our age is the feeling of being at home. Ecclesiastical life thrives in small communities; for them church spaces should exude the warmth of home, of being together in God’s presence.

‘The Christian artist aims to be a brother to his hero, not his masterful representator. [...] The classical artist is a master, the Christian artist is Samaritan’, poet János Pilinszky writes.

ARS POETICA – CREDO

ARS POETICA AND CREDO

A Magyar Művészeti Akadémia Kecské utcában tartott klubnapján hangzott el Makovecz Imre kérése: „Írjátok meg ars poeticákat, identitásotok lényegét.” Ennek apropójaként fogalmaztam meg egzisztenciális credómat, személyes ars poeticámat.

Az ars poetica esztétikai magatartásforma, stílus, maga az ember, a credo pedig hitvallás, életforma. Az ars poetica mint magatartási forma időben változó. Az életszakaszokhoz simulóan formálódhat, mint egy vízfolyás, mint egy csermely vagy patak új és új formát vehet fel, ágakra szakadhat, hogy végül – jó esetben – folyóvá szélesedjen. A gyermekkortól a felnőtté váláson át a megállapodott férfikorig változhat. Más lehet az alakuló ifjúság idején, és gazdagodhat az alkotói munkásság esztétikai elveinek kiteljesedésében.

Visszatekintve életutam főbb állomásaira, cikcakkjaira, talán Thomas Mertonnal mondhatom:

„Bizonyos értelemben folyvást vándorlunk. Úgy vándorlunk, mintha nem tudnánk, hová tartunk.

Más értelemben viszont már megérkeztünk.”

‘Formulate your ars poetica, the essence of your identity’, architect Imre Makovecz said at a gathering of the Hungarian Academy of Arts in Kecské utca, Budapest. It was at this request that I formulated my existential credo and personal ars poetica.

Ars poetica is an aesthetic form of behaviour, a style, so the man himself, while credo is a confession of faith, a lifestyle. Ars poetica as a form of behaviour is variable in time. Adaptive to the stages of life, it changes form like a course of water, a stream which may assume new forms and may branch out before widening, at best, into a river. It may vary from childhood through adulthood until one is settled into manhood. It may be different during the changing years of youth, and may thrive while accomplishing the aesthetic principles of one’s creative activity.

When I look back on the major stages, and zigzags, of my life, I recall Thomas Merton’s words:

‘In one sense we are always travelling, and travelling as if we did not know where we were going.

In another sense we have already arrived.’

Számomra lényeg a „folyvást vándorlunk”, illetve „viszont már megérkeztünk” gondolatokba sűrűsödik. Gyermekkorom credója volt a számomra kedves, szeretett barátok, barátságok megszerzése és megtartása. Az ifjúkor adománya volt olyan avatott lelkivezető megtalálása – egy kármelita munkáspap személyében –, akinek irányítása mellett egyéniségem formálódhatott. Az ő tanítása révén értettem meg és fogadtam el, hogy az ifjúság legnagyobb értéke, kincse a szellem és a lélek tisztasága. A tisztaság, amely csak a Gondviselő adományaként, a hit erejében, annak gyakorlásában őrizhető meg. Ez a hit adott erőt, örömet, benne találtam meg önmagamat.

„De hol itt az önállóság, a szabadság?” – kérdezhetné valaki. A szabadság mindig az egyéni döntések lehetősége. Döntéseké, amelyek irányt adnak, életteret biztosítanak az embernek. A szabadság mindig függés: lehet függés az Istentől, lehet függés magasztos elvektől, más esetben pedig függés a semmibe torkolló céltalanságtól, értékvesztéstől. Én az Istentől való függés mellett döntöttem, s ez adott szabadságot számomra.

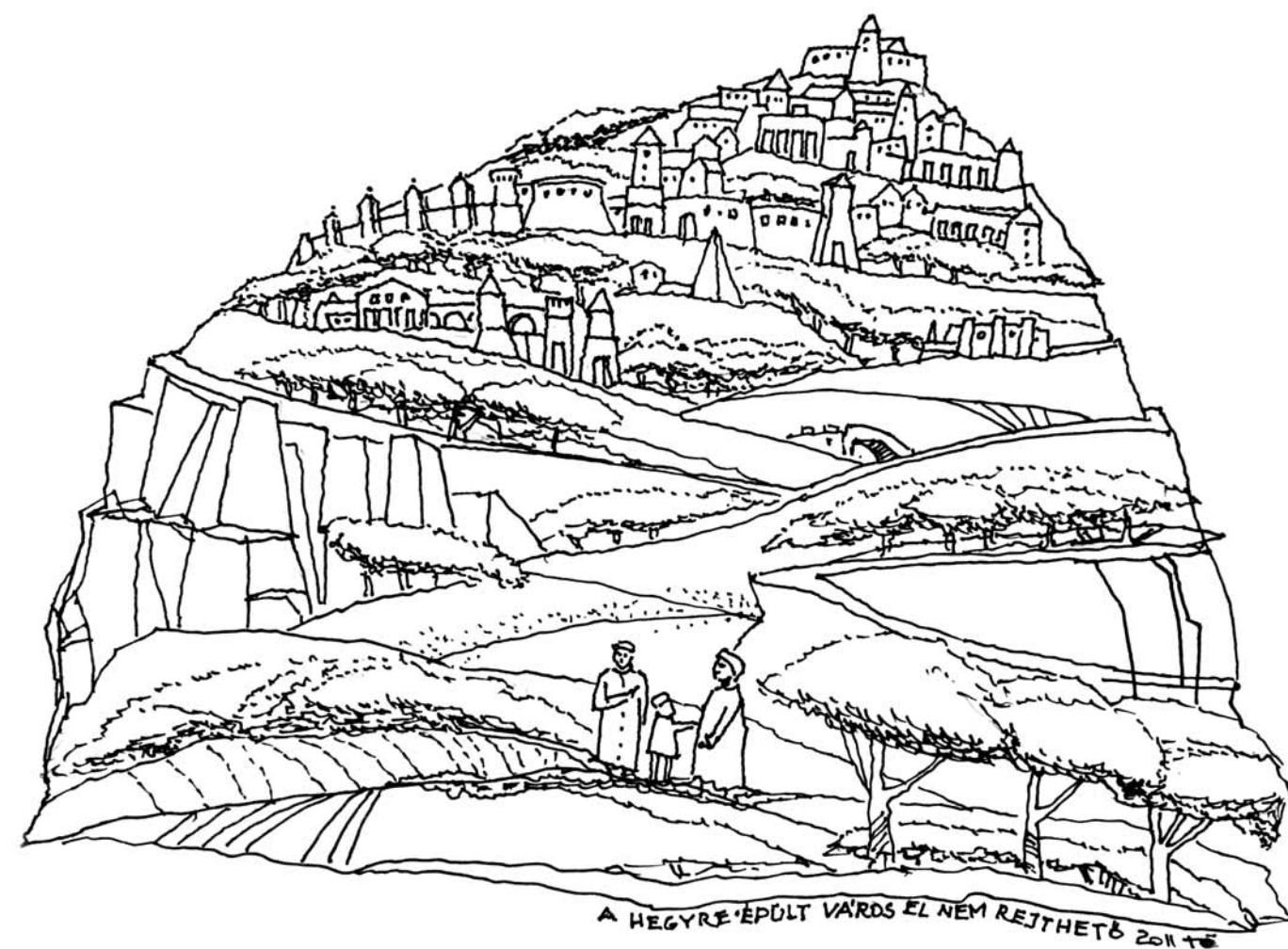
Az így választott „szabadság” vitt a tanulmányok, a hivatás szeretetéhez, ez vezetett egy bensőséges házasság kötelékébe, a gyermekáldás, gyermeknevelés szépséges világába. De ez határozta meg építészeti munkásságomat, alkotói ars poeticámat is. Az út kanyargós volt, sok-sok fordulattal, de a célt mindvégig igyekeztem szem előtt tartani. Hivatástudat? Emlékszem lelkivezetőm intelmére,

For me the emphasis falls on the ideas *‘always travelling’* and *‘already arrived’*. My childhood credo was to make friends with those dear and beloved to me, and to keep their friendship. The gift of my youth was to have found a competent spiritual guide in the person of a Carmelite priest under whose guidance my personality could be formed. Thanks to his teaching, I understood and accepted that the greatest value and treasure of youth is purity of the spirit and the soul – purity as God’s gift which can only be preserved by the power and practice of faith. This faith gave me power and joy, in it I have found myself.

But where is independence and freedom in it, one may ask. Freedom is the prospect of individual decisions, of decisions which shape one’s course and provide a living space. Freedom is always dependence – dependence upon God or noble principles, or in other cases it is dependence upon aimlessness or loss of values, which lead into nothingness. My decision was to depend upon God, and this gave me freedom.

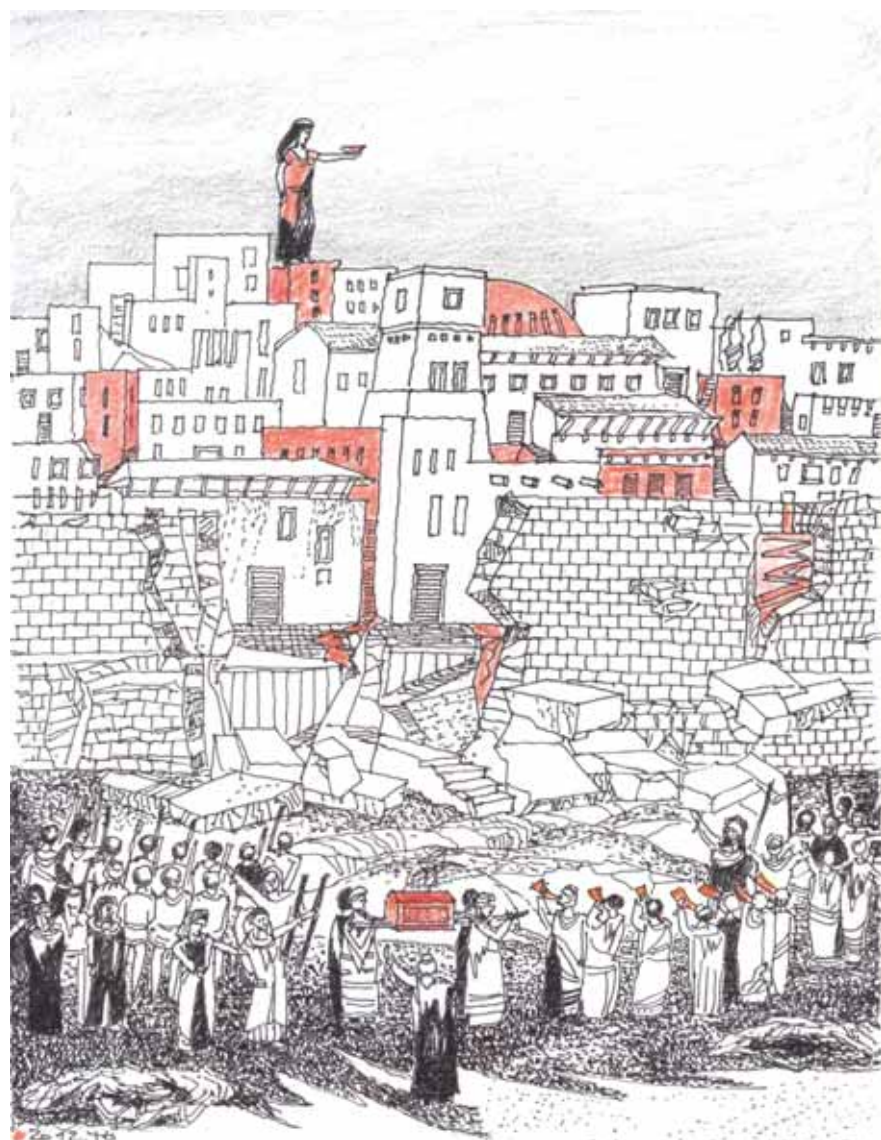
‘Freedom’ thus chosen led me to my studies, the love of my profession, into the close bond of a marriage and the wonderful world of having and bringing up children. It also determined my work as an architect, my ars poetica as an artist. It was a winding course with lots of turns, but I always strove to keep the goal in view. Was it a sense of vocation? I recall my spiritual guide’s admonition when I was annoyed that reconstructing ramshackle parsonages posed no genuine challenge

”...vándorolunk...” ‘...travelling...’

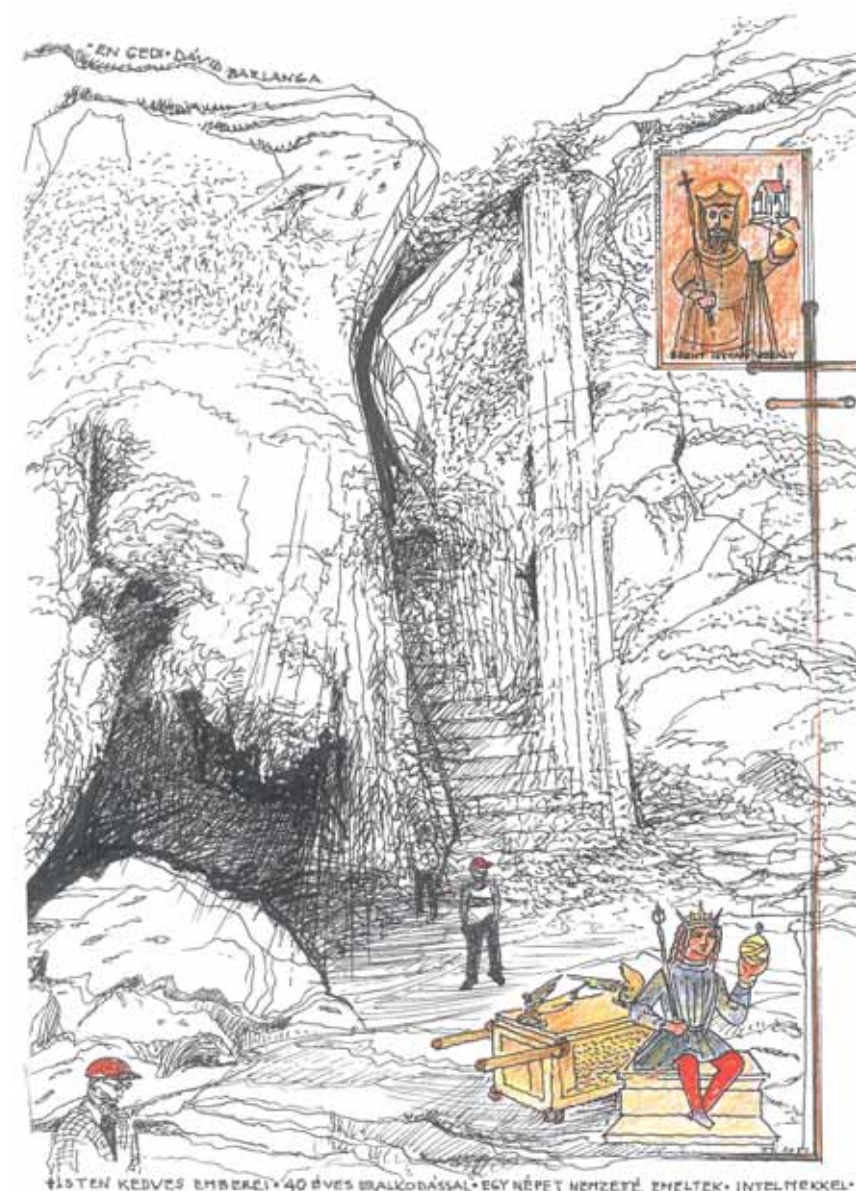

A HEGYRE ÉPÜLT VÁROS EL NEM REJTHETŐ 2011. 10.

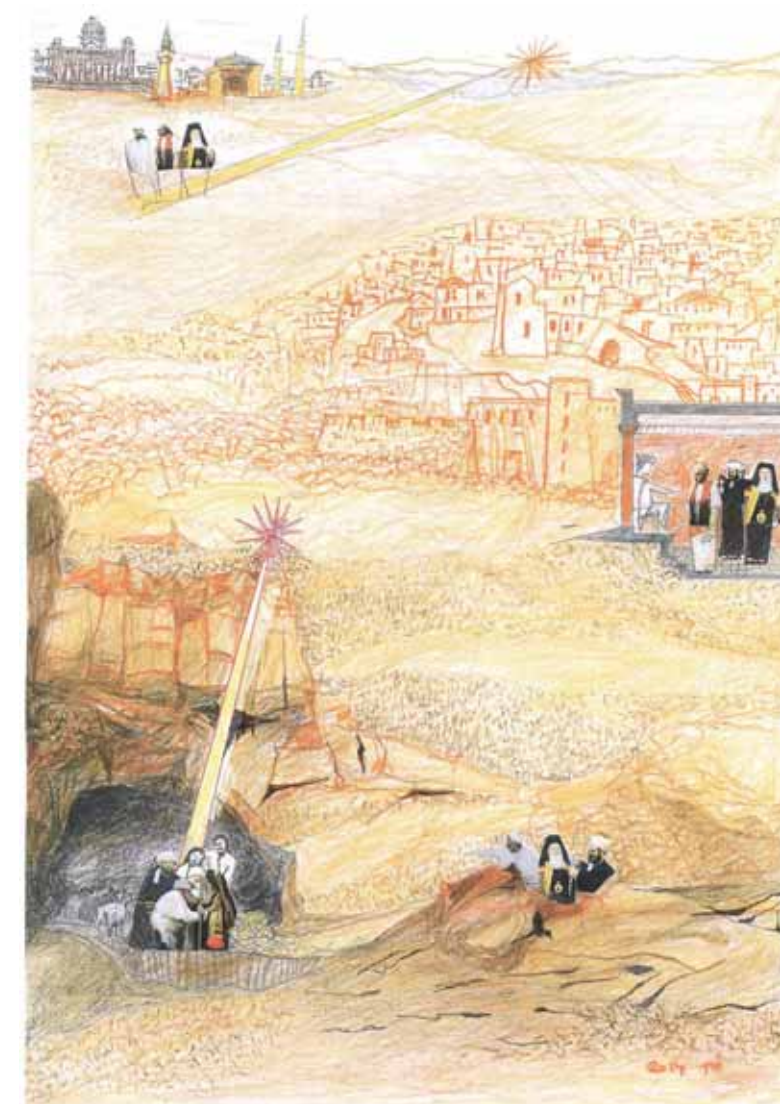
Mt. 5.15

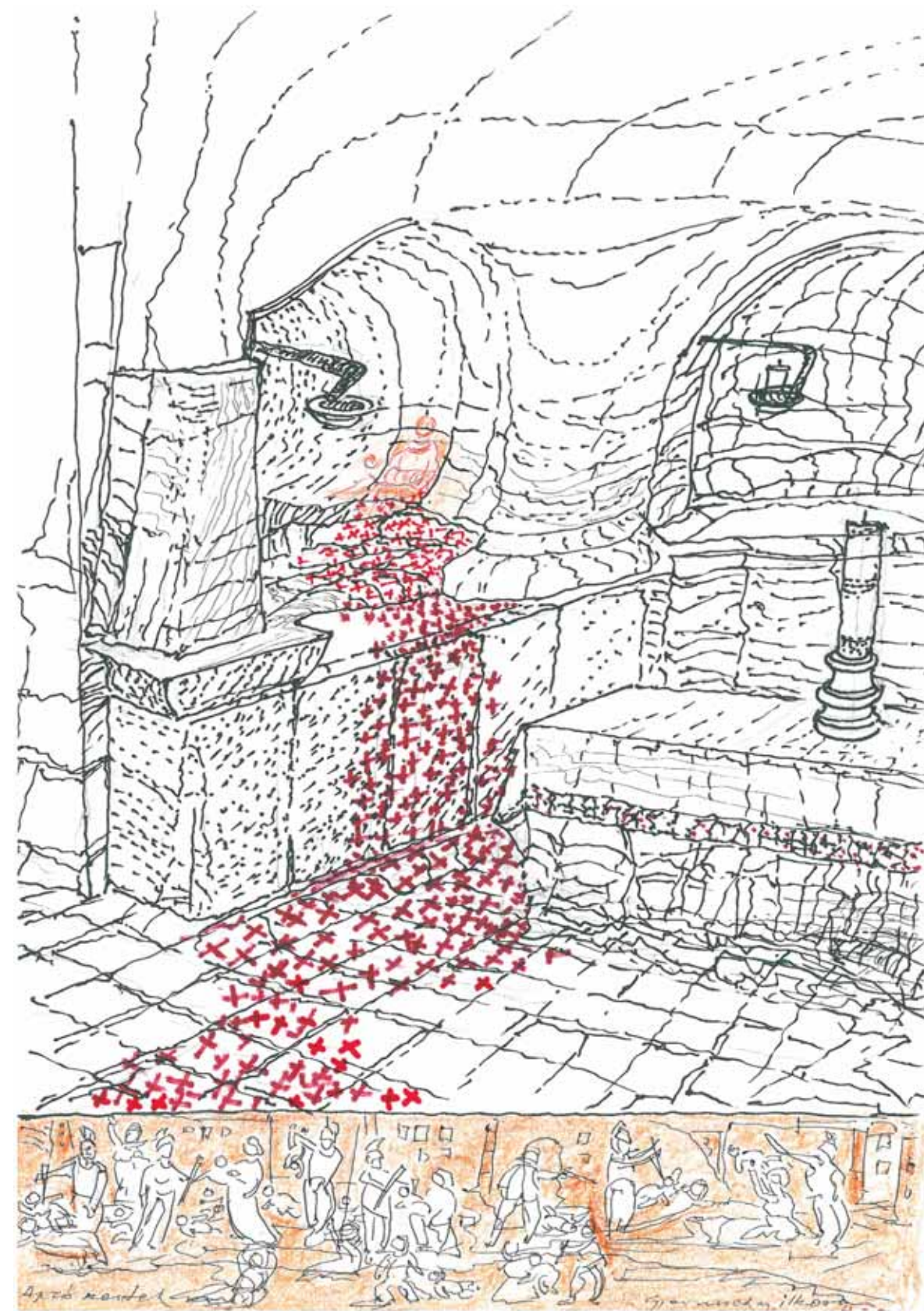
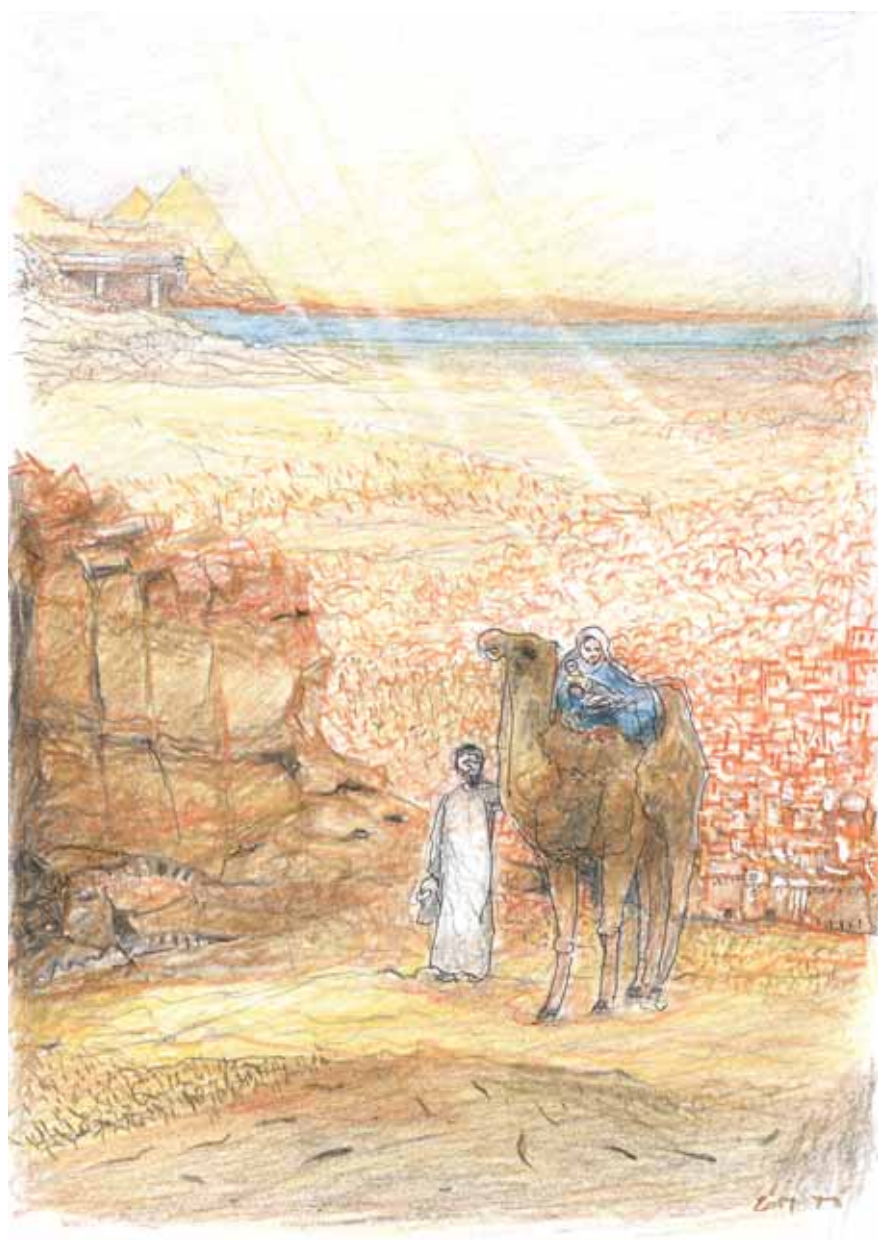

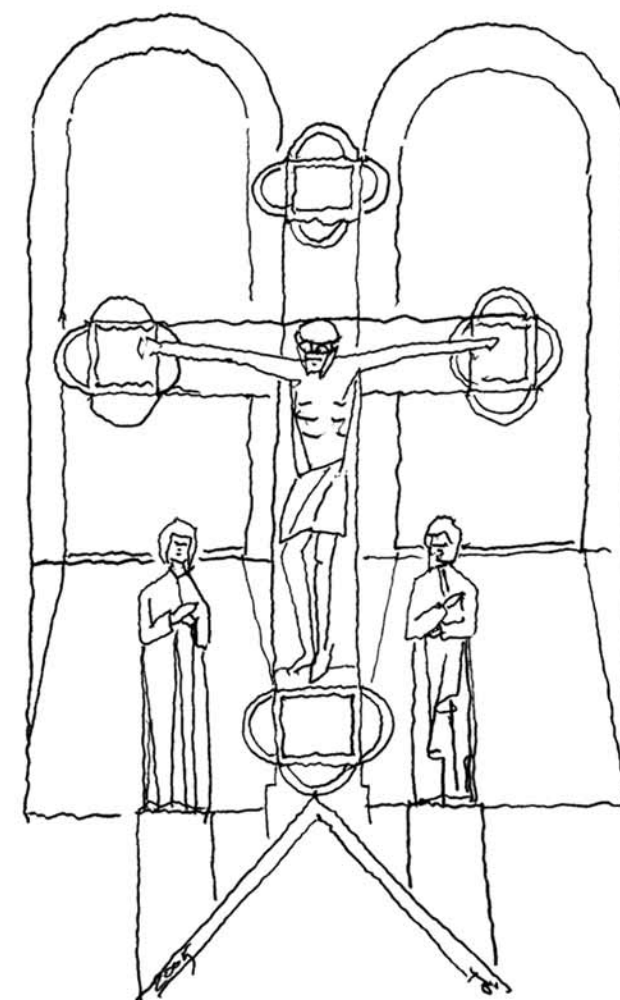
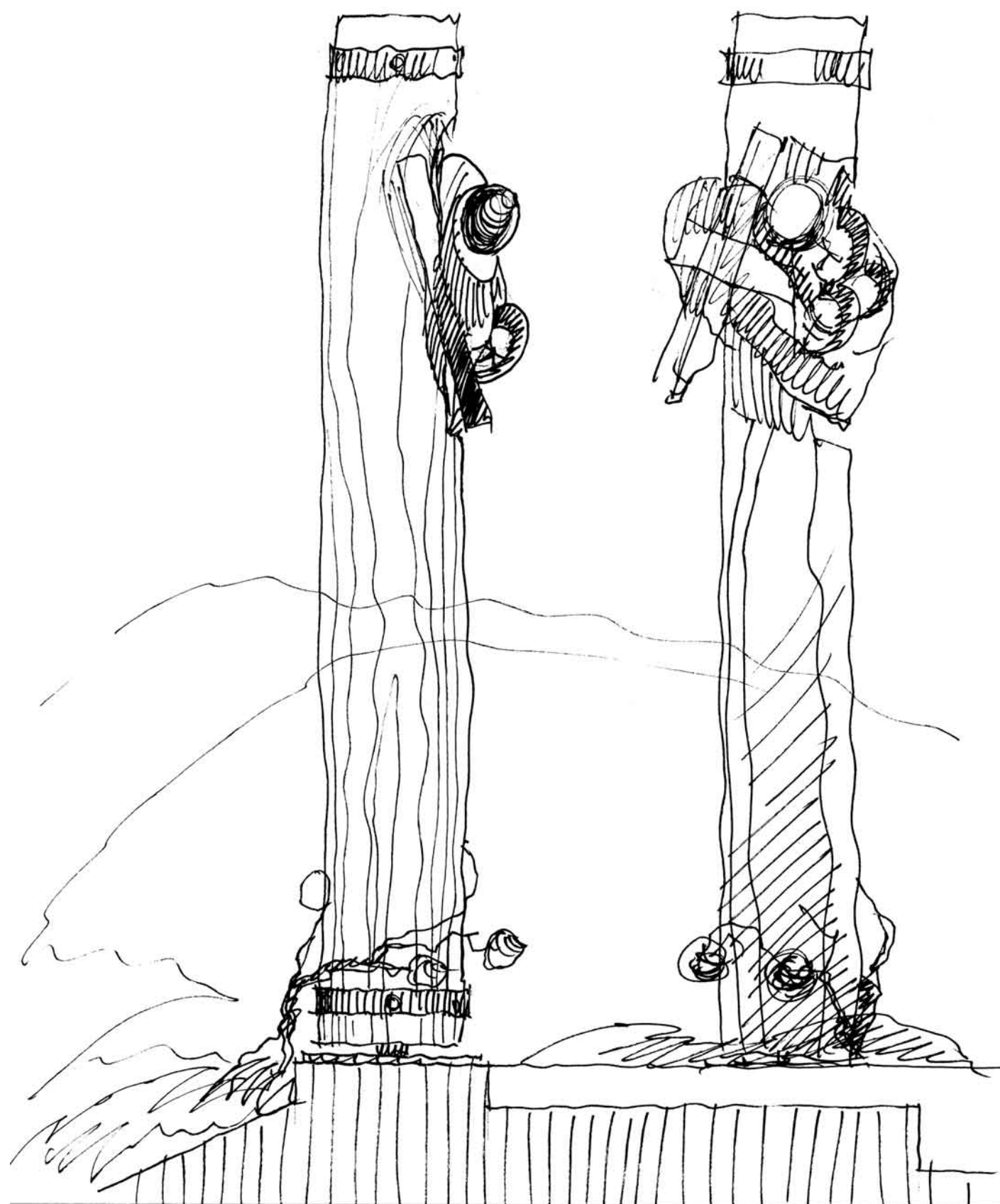
.... AMIKOR A NÉPMESZARVOK A HARSONA ZENGÉST, HATALMAS CSATAKIALTÁSBAN
TÖRT KI, S A FALAK LEOMLOKAK.... CSAK RACHEL.... MARADT ÉLETBEN....

• ISTEN KEDVES EMBEREI • 40 ÉVES MUNKADASSAL • EGY NÉPEZ NEMZETE EHELEK • INTELMEKKEL •

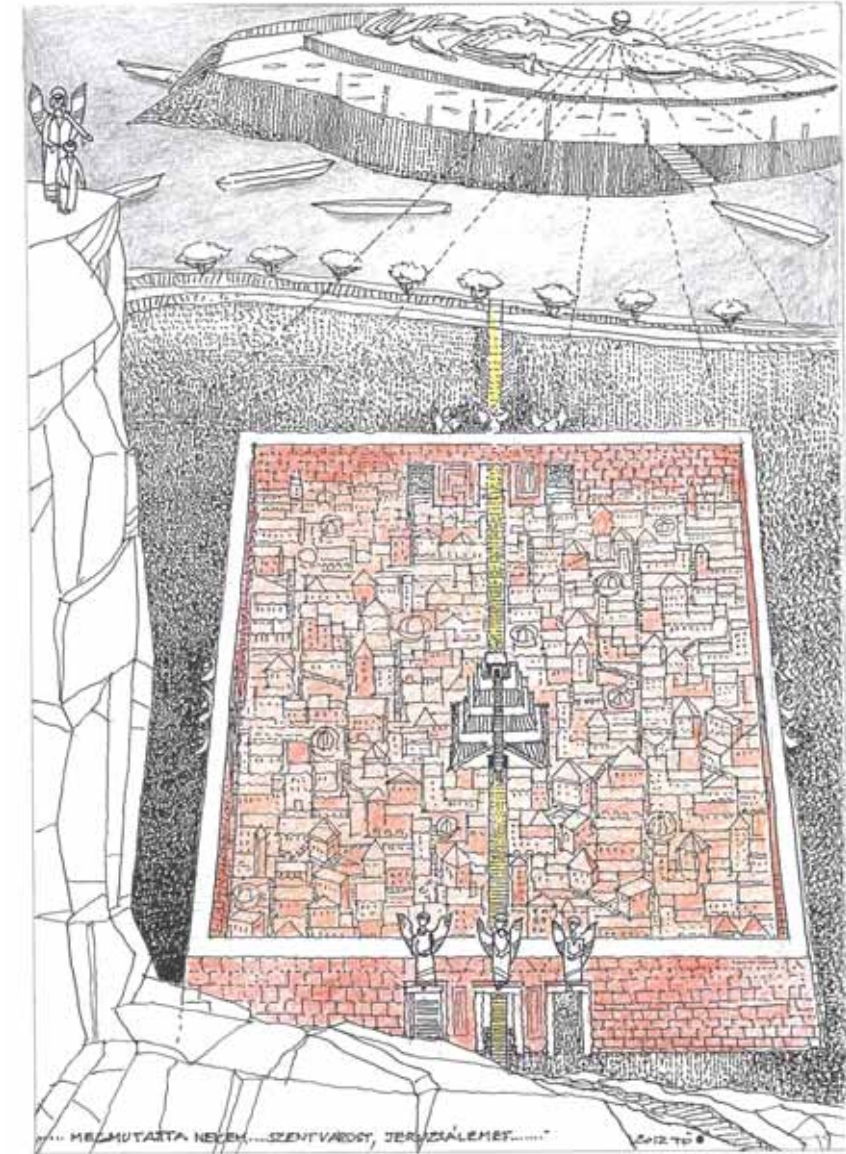

..... "MARADI VELÜNK, KÉRTÉK, MERTESTELENIK ES MÁR LEMENŐBEN VAN A NAP." j. 2019

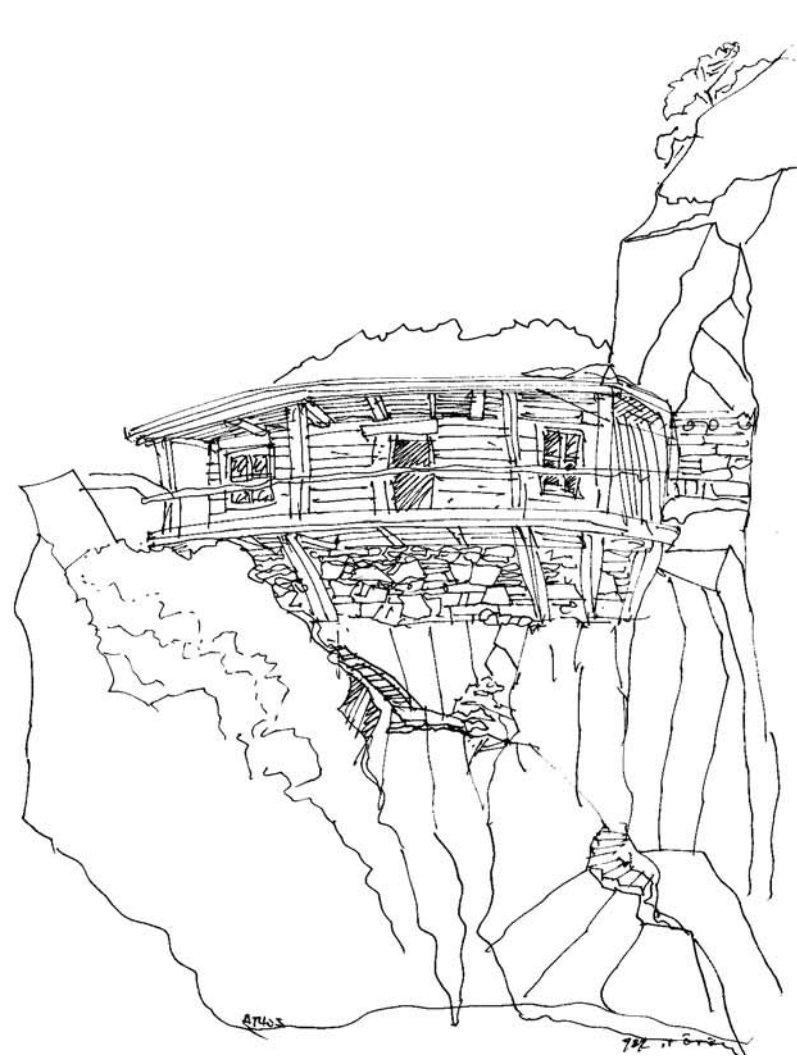

UTAZÁSOK

TRAVELS

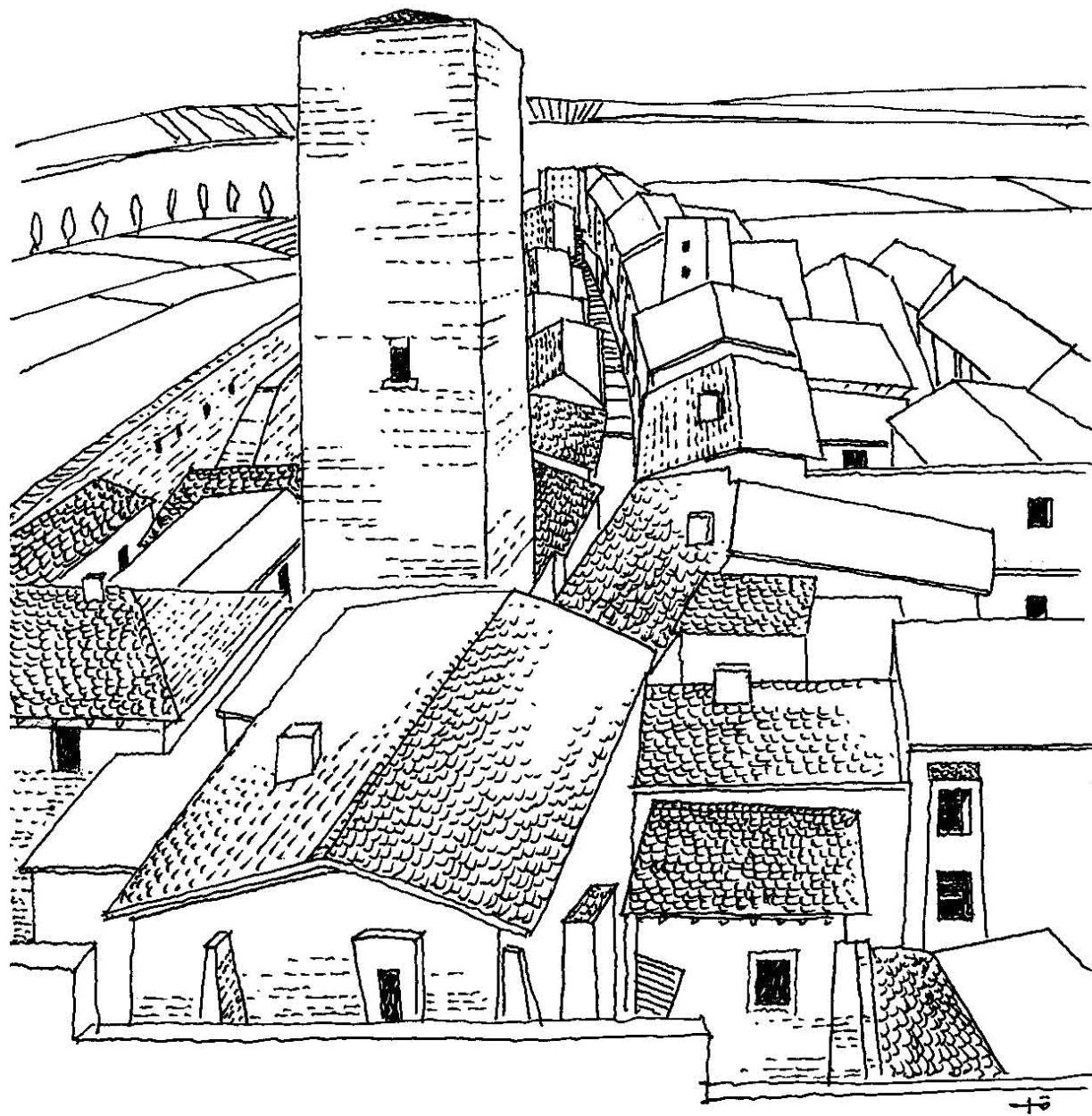
Az utazás számomra mindig tanulmányutat is jelentett. Várakozással indultam el – politikai küzdelmek előzményeivel –, és gazdagon jöttem haza, új meglátásokkal, friss építészeti benyomásokkal. Nem voltam utazó nagykövete a szakmának, de minden felfedezett helyszínen egy életre szóló élményt jelentett számomra. Első utam Európa bölcsőjéhez, Görögországba vezetett. Az építészettörténeti helyek megtekintése kötelező leckék abszolválása volt. (Akkor én ezt 45 évesen kezdhettem el – micsoda változások voltak azóta!) Annál nagyobb erővel törték rám az ismeretlen helyszínek. A meteorák hatalmas kőoszlopai között tanácstalanul kerestem a képekről ismert felvonó kosarakat, amelyek a tetőn meghúzódó kolostorokba emelték a szerzeteseket. Nem kellett kosárba ülni, hogy elérjem a sziklákból tovább nőtt, kedves azilumokat, a vulkanikus erőket lecsendesítő, napfényben fürdő kolostorudvarok bukolikus csendjét, a vad természet és az ember csodálatos egységét.

Travel for me always meant a study tour, too. Preceded by political struggle, I started out on a travel with great expectations, and came home the richer with new perceptions and fresh architectural impressions. I was not an ambassador at large in the profession, but every location I discovered gave me a life-long experience. My first trip led to Greece, the cradle of Europe. Visiting places of significance in architectural history was like doing long-missed required lessons - I was 45 when I could start out! (What changes have taken place since then!) The impact of till then unseen places was all the greater on me. Bewildered, I looked for the baskets and ropes I knew from pictures among the huge stone columns of the Meteora, by means of which the monks were hoisted to the monasteries on top. I did not have to sit in a basket to reach the lovely asylums in the rocks, and enjoy the bucolic silence of the monastery courts bathing in sunshine, and marvel at the wonderful unity of Man and Nature.

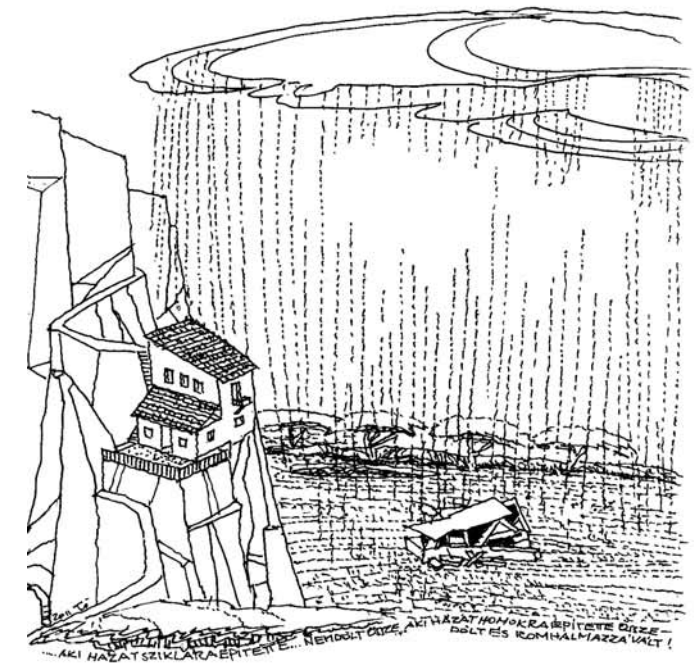
Athos nemcsak nehéz elérhetősége miatt, hanem szépségeivel nyitott új fejezetet bontakozó építészeti világomban. Elsősorban a szerzetesi „kalyibák”, a sziklához tapadt fecskefészkek látványa. Bámulva néztem, miként változik az itt-ott elszórt kődarab megmunkált, de nehezen járható lépcsővé, a sziklafal a ház rakott alapfalává, a fából összerótt „fecskefészkek” emberi lakhellyé. Hamvas Béla szavai jutottak eszembe: „A helyszínen [...] misztérium.”

Athos opened a new chapter in my personal architectural book not only through its difficulty of access but also its beauty. The sight of the monks’ huts, swallow’s nests stuck to the rock, was especially impressive. Amazed I saw how scattered stones were transformed into steps difficult to climb, the stone wall into the foundation of a house, and the ‘swallow’s nests’ built from timber into a human dwelling. I recalled Béla Hamvas’s words: ‘Location is [...] mystery.’

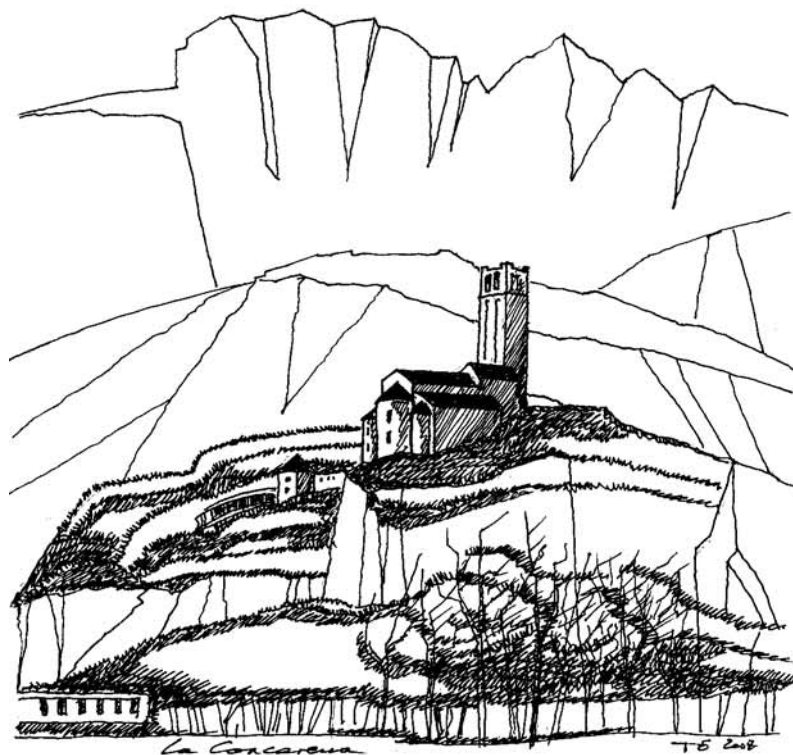
Szicíliaában az épített környezet évezredes rétegződése a történelem mindig megújuló folytonosságát mutatta meg számomra. Róma ókeresztény kis bazilikáinak meghittsége, az arany mozaikok misztikus sugárzása, a hittel épített templom a SZENT valóságos jelenlétét bizonyították. Az észak-olasz hegységek és völgyeikben meghúzódó tavak, a hegytetőkön kuporgó házak (castellók), a vízben ragadt hajók a mozdulatlan természet fenségét árasztották. Ticinóban, napjaink híres építészeinek szülőföldjén Scarpa, Snozzi, Galfetti és Mario Botta nyomdokain kóboroltam. Galfettivel való személyes találkozásom örömmel és tanulsággal töltött el.

A leggazdagabb szellemi és lelki élményt talán a Szentföldön való utazások jelentették számomra. Bibliás ember vagyok. A Könyvben leírt események megelevenedtek előttem, képekké formálódtak. Jeruzsálemben a Szikla Dóm magaslatán látni véltem Ábrahámot Morija hegyén a kiválasztott Izsákkal és az elbocsátott Izmaellel. A Via Dolorosa nyüzsgő emberáradatában, az árusok zajában nehezen tudtam felfedezni Krisztus keresztútját, de talán hajdan is így volt: a kereszt és az aranyborjú mindig együtt volt jelen. Gallicantu templomában, a legmélyebb pincekamrában, amelyben Krisztus utolsó éjszakáját töltötte, megrendülten hallgattam egy ortodox férfi zarándokkórus mélyen zengő siratóénekét. A betlehemi bazilikában már az alacsony magasságú ajtó is alázatos meghajlásra készítette a belépőt. Csodálatos fa mennyezetről lámpák, mécsesek, csillárok fűrtjei árasztottak derengő fényt. A betlehemi csillag a padozaton sugárzott. Szívet szorító volt a gyermekgyilkosság pincebarlangjába belépni, mennyi, de mennyi gyermekhalál emlékét őrizi a piciny barlang. Heródes mellett a háborúk, Auschwitz borzalmait juttatták eszembe, őrült Heródesek képe jelent meg. Jerikó csendes kisváros, de hallani véltem a falakat döntő trombiták

In Sicily the millennia-old layers of the built environment showed me the ever renewing continuity of history. The intimacy of Rome's small early Christian basilicas, the mystical radiance of golden mosaics, and the churches built in faith gave for me evidence of the Sanctity. The north Italian mountains, with lakes in the valleys, the houses (castelli) perched on mountain tops, the boats seemingly stuck in the water, radiated the magnificence of immobile Nature. In Ticino, birthplace of famous architects of our day, I followed the tracks of Scarpa, Snozzi, Galfetti and Mario Botta. My personal encounter with Galfetti was instructive and gave me joy.

Travelling in the Holy Land gave me perhaps the greatest spiritual and intellectual experience. I am a reader of the Bible. The events described in the Scripture came to life before me and formed images. On an elevation of Dome of the Rock in Jerusalem I deemed to have seen Abraham on the Mount of Moriah with Isaac, the son he chose, and Ismael, whom he dismissed. In the milling crowd and the noise made by the sellers on Via Dolorosa it was difficult for me to discover Christ's Way of the Cross; but then it may have been so at the time – the cross and the golden calf are always present together. In the church of Gallicantu, in the deepest chamber, the Sacred Pit where Jesus spent his last night, I was shaken to have heard the resounding lament sung by a choir of Orthodox male pilgrims. In the Basilica of Bethlehem, the low entrance already made the entrant bow in humility. Lamps, candles, and clusters of chandeliers hanging from the magnificent wooden ceiling shed a dim light. Set in the floor, the star of Bethlehem was shining. It was heart-breaking to enter the little cave of infanticide which preserves the memory of the deaths of so many children. One recalled not only Herod but the horrors of wars, of Auschwitz, and in my mind's eye I saw pictures of crazy Herods.

hangját, az ellenséges lábak dobogását. Nem is volt nehéz, hisz nem is olyan régen barbár robbantások, ágyúgolyók pusztították, rombolták újra falait, tették romhalmazzá ezt a gyönyörű oázist. Még ma is látszanak a megritkult házak, az üres telkek hiányain. Évezredekre visszanyúló ellenségeskedés lappang a tájakon, a falak között. Döbbenetes látvány volt számomra, amikor lehajoltam a Jordán vizéhez, Krisztus megkeresztelésének helyén, felemelkedve két állig felfegyverzett katona lépegetett az ellentétes folyóparton, Jordánia és Izrael határán.

De a történelem szép és merész asszociációkat is felvillantott. Amikor En Gedit megmáztuk, majd leereszkedtünk, hogy megtekintsük Adullam barlangját, ahol Dávid menedéket keresett üldözői elől, történelmünk nagy királya, Szent István jutott eszembe. Királyunk is 40 évig uralkodott, hasonlóan Dávidhoz. Mindkét uralkodó kemény kézzel formálta kalandozó népét nemzetté, mint Isten kedvelt és választott gyermekei.

Názáret a Krisztus-történet legszebb jeleneteinek városa. A názáreti Mária-ház homályából kikanyarodó lépcsőn akár a Szűzanya is lépegethetett volna, míg figyeli őt a várakozó angyal. A Mária-kutat Csontváry csodálatosan megfestette, én csak az arcomat hűsítettem benne, hogy lassan elinduljak az úton, amely Máriát Erzsébethhez vezetette.

Folytathatnám az emlékezést, a lelkemet és képzeletemet megragadó bibliai helyszínek és események sorát. Ám az élmények az építész számára rajzban is megjelennek a megszokottól eltérő útirajzok formájában. Az út nem hegyek és városfalak közé vezetett, hanem a Biblia végtelen gazdag világába.

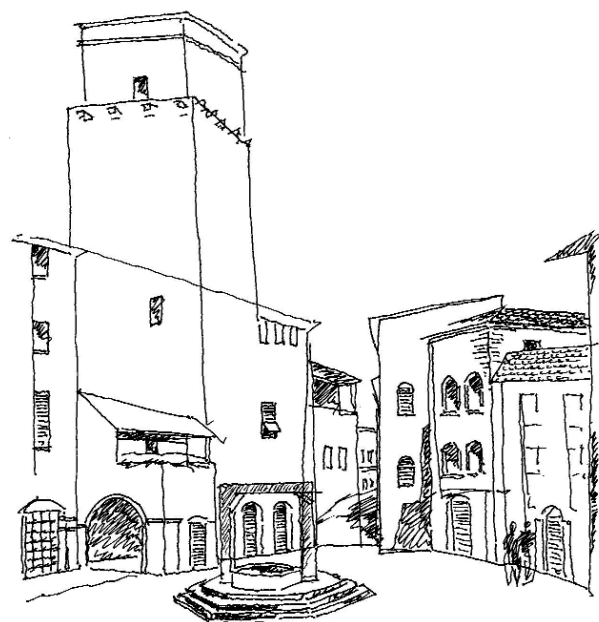

Jericho is a quiet town, but I deemed to have heard the wall-destroying sound of trumpets and the stamping of the enemy's feet. It was not really difficult to do so, as not so long ago the walls of Jericho were again destroyed by barbarian explosions and shelling, and turned the wonderful oasis to a heap of ruins. The hostilities which go back for millennia make their presence felt in this region and within the walls. It was a shocking sight for me when after leaning above the water of the river Jordan at the site of the Baptism of Christ, I stood up to see two soldiers armed to the teeth walk on the other shore, on the border between Jordan and Israel.

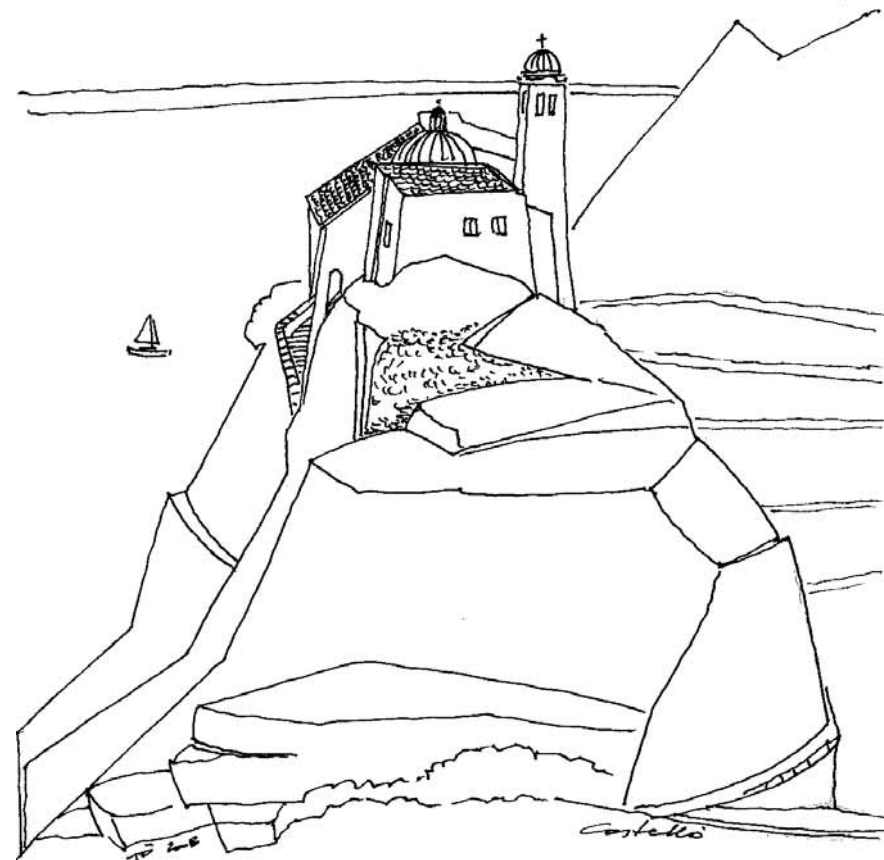
History, however, gave rise also to fine and bold associations. When at En Gedi, we climbed down to see the Cave of Adullam where King David sought refuge from his persecutors, I remembered our great king, Stephen I the Saint. Like David, he also ruled for forty years. Both monarchs, God's chosen and beloved children, shaped their adventurous people into a nation with firm hands.

Nazareth was the scene of the finest episodes of Christ's life. The steps winding from the dark of the House of Mary may have been climbed by the Blessed Virgin as the awaiting angel watched her. Csontváry painted a wonderful picture of the Well of Mary; I refreshed my face with its water, and slowly started out on the road which led Mary to Elisabeth.

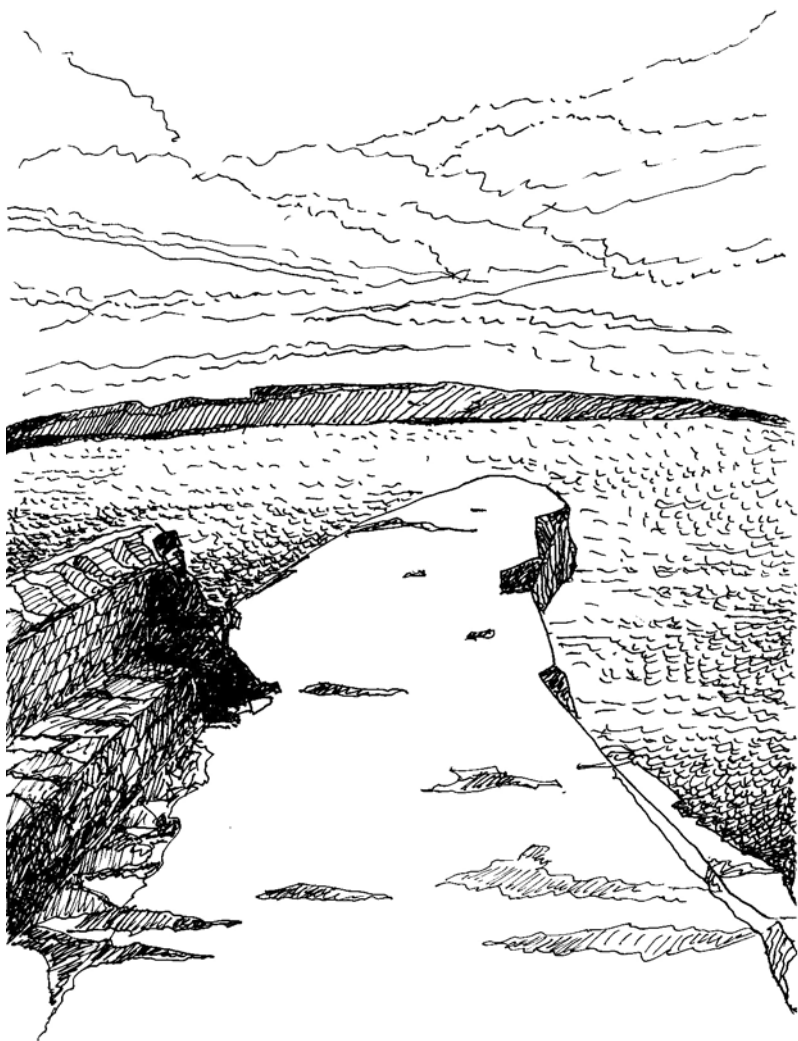
I could go on recalling the Biblical scenes and events which stirred my soul and imagination. The experiences also led the architect to record them in unusual drawings during the travels. And the road led into the endlessly rich world of the Bible, rather than among hills and town walls.

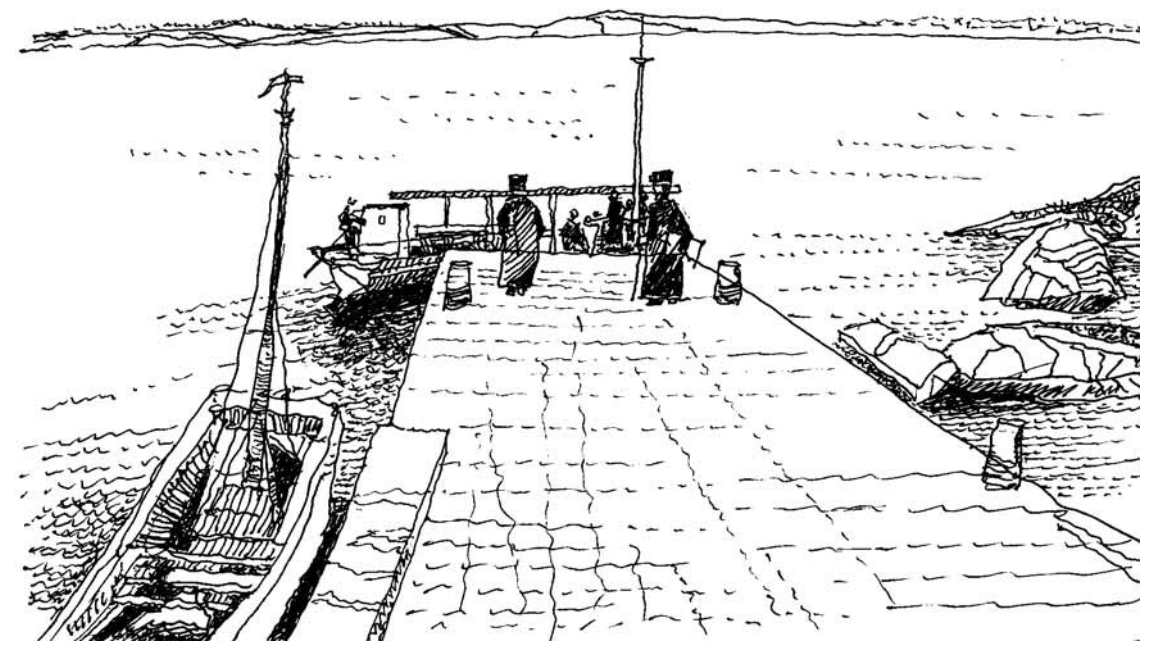
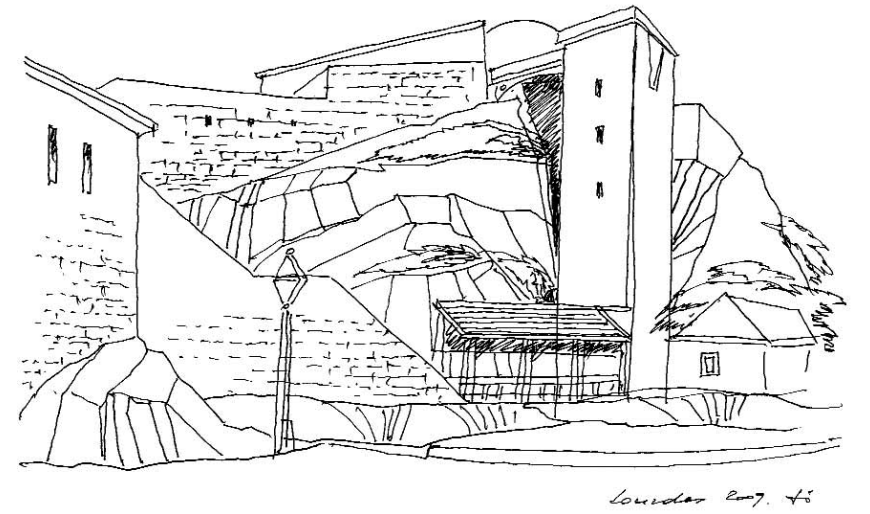
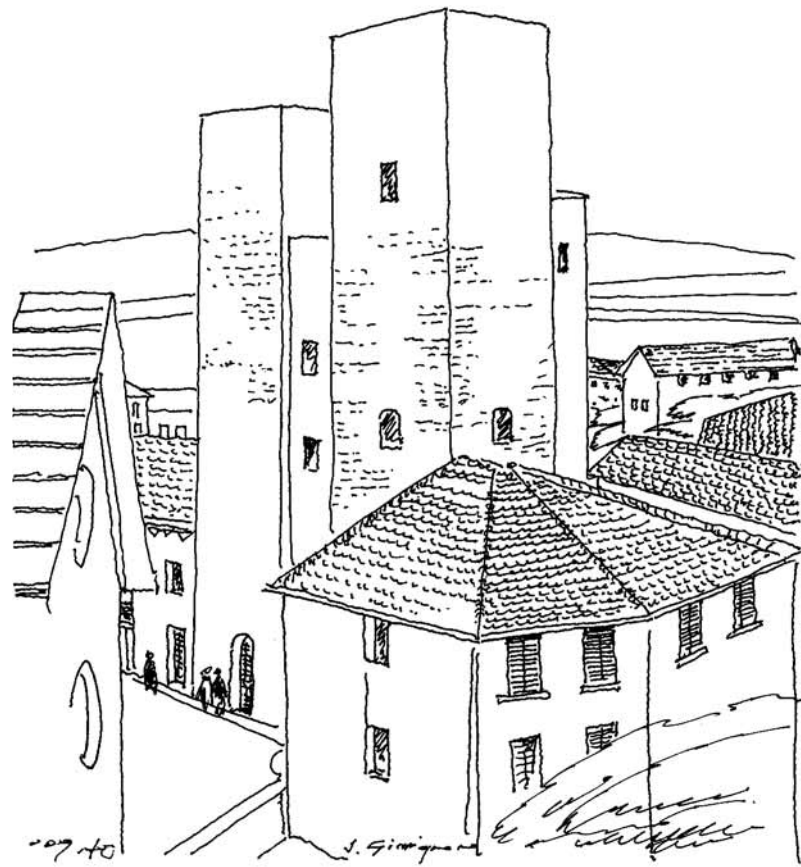

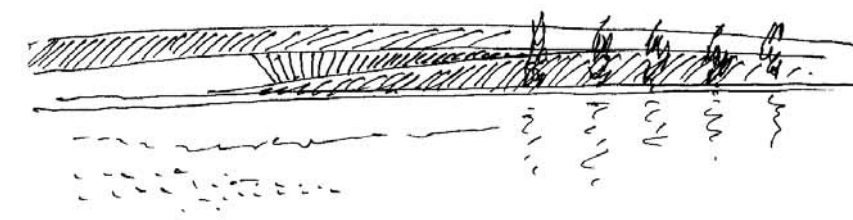
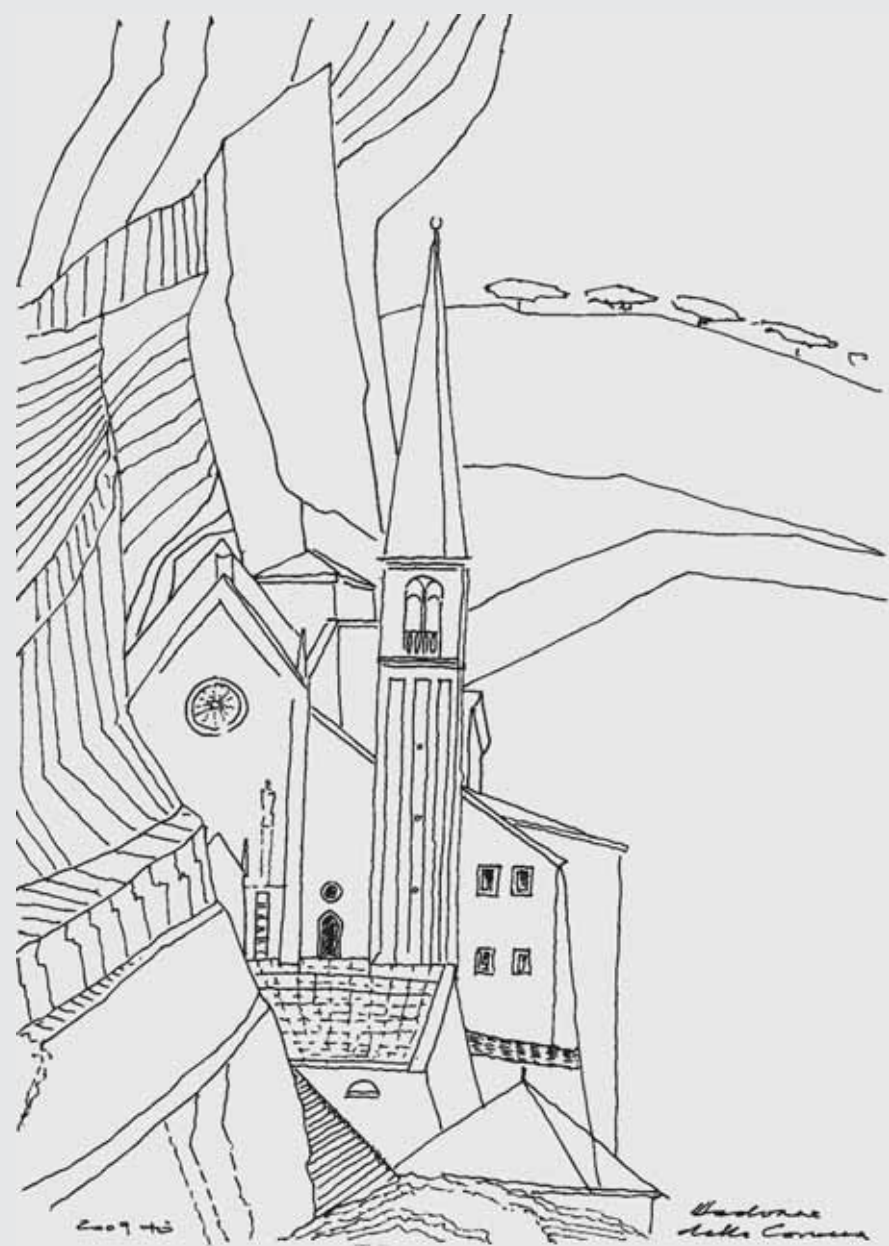
S. Brignano 07.15

Costello

TALÁLKOZÁSOK

ENCOUNTERS

A múlt század végének hívő közössége nemcsak a liturgiában vált eggyé, hanem a templom építésében is. Az emberek magatartása sok esetben a rejtőzködő hit csodálatos megnyilvánulásait hozta felszínre: találkozásokat, amelyek örökre emlékezetesek maradnak számomra.

The community of the faithful in the late 20th century became unified not only in the rite but also in the construction of a church. It brought to the surface wonderful manifestations of hidden faith from people, and for me such encounters remain memorable forever.

NEMESHETÉS — 1976 —

A templom építéskor a falu majd minden embere az épülő templom körül serénykedett. A férfiak szinte folyamatosan dolgoztak a nyers betonfalak és födécek öntésekor. A nők pedig a dombtetőn főztek, a kondérok mellett szolgáltak az építőknek még éjszaka is. A helyszínen serteptért a falu közismerten templomkerülő bádogos mestere. Váratlanul egy kérdéssel fordult a plébános úrhoz: „Engedné meg, hogy a réz fedési munkát ő végezhesse?” Kérése természetesen örömmel nyert meghallgatást. Nagyon szép munkát végzett, amelyet én is megdicsértem és megköszöntem. A válaszát döbbenten hallgattam: „Remélem, mérnök úr, Fentről is így látszik.”

A másik felejthetetlen emlékem a beton megmunkáláshoz kapcsolódik. A faluban sok ácsmester élt, akik nagyon jártasak voltak a beton-technológiában. Éppen ezért a plébános betonszerkezetet és homlokzatot kért. Elképzelésem szerint roncsolt betonfelületeket szerettem volna, amelyeknél a nőtolt bordákat utólag feltörni, roncsolni kellett volna. A zsaluzás valóban gyönyörűen sikerült, de a „roncsolást” nem voltak hajlandók elvégezni. „Mi szépen kiszalasztuk a homlokzatot, ha a mérnök úr tördelni kívánja, itt a kalapács, aztán csinálja.” Így maradt a nemeshetési templom keményen, rajzos felületű.

NEMESHETÉS — 1976 —

When the church was being built, almost the entire village busied themselves on and around the site. The men worked almost incessantly when the raw concrete walls and roofing were cast. The women cooked meals on the hilltop and served them to the men by the cauldrons even at night. The tinsmith of the village, commonly known as a church-avoider, was hanging around the site. At one point he came up to the priest and asked if he could do the copper roofing. His request was granted with pleasure. He did a fine job; I praised him and thanked him for it. I was astonished to hear his reply: *‘I hope it appears like this also from Above, Mr Engineer.’*

Another unforgettable memory of mine is related to the working of concrete. There were quite a number of carpenters in the village, who were skilled in concrete technology, which is why the priest requested that the structure and the façade be built from concrete. My idea was to opt for ‘roughened’ concrete surfaces, which is achieved by braking up the nutted ribs and batter them. The men did a fine job building the formwork, but they refused to carry out the ‘roughening’. *‘We did fine on the façade with the formwork, but if you wish to break it up, Mr. Engineer, take the hammer and go at it.’* This is how the surface of the Nemeshetés church remained firm, displaying the imprints of shuttering formwork.

EDELÉNY — 1983 —

Az egyik legkedvesebb templomom tervének engedélyezési eljárása nagyon vontatottan ment. A „pártbürokrácia” tudatosan akadályozta. Majd hirtelen meggyorsultak az események. Később tudtam meg, hogy a közösség országgyűlési képviselője – maga is pártfunkcionárius – lendített az ügyünkön, nem kicsit veszélyeztetve a párt iránti elkötelezettségét. Lelkesedése odáig ment, hogy a templom kőoltárának elhelyezésekor, az oltárt körülálló munkások fényképezésénél ő is helyet kért magának, mert „ő született görögkatolikus”. Később a község – majd város – tanácselnöke lett, kezdeményezője Edelény várossá nyilvánításának. A jóváhagyó határozat érvelésénél hangsúlyozottan szerepelt a templomépítés, ahol „az emberek megmutatták a közösség erejét”.

A templom a szomszédos Rakacán bányászott, meleg színű, szürke mészkőből épült, az úgynevezett kiegyenlített soros rakással. A kőműveseknek szokatlan volt a bányából kikerült „formátlan” kövekkel történő falazás. Hiába raktam mintafelületet, ők folyton kalapálták, téglásították a köveket. Hirtelen támadt ötletből kihirdettem: „Akinek a legkevesebb törmelék van a lábánál, az a nap végén 1 liter pálinkát kap.” Nem sok pálinka fogyott, de megértették a falazási módot.

EDELÉNY — 1983 —

The building permit procedure of one of my favourite churches was protracted. It was deliberately obstructed by ‘*party bureaucracy*’ in the communist times. Then events suddenly started speeding up. Later I learnt that the MP for the community, himself a party functionary, gave a boost to our cause, significantly jeopardizing his commitment to the party. His enthusiasm went so far as standing among the workers to be photographed with them on the occasion of the placement of the stone altar, for, as he said, he was ‘*a born Greek Orthodox*’. Later he became president of the village council, and took the initiative that the village should attain the status of town. The construction of the church was high on the list of arguments for the approval of such decision, since ‘*the people showed the power of the community*’.

The church at Edelény was built from the warm-coloured, gray limestone quarried at neighbouring Rakaca. It was unusual for the masons to use ‘unshapely’ stones for walling. I built a sample surface, to no avail as they kept on hammering the stones into brick shape. Suddenly an idea rushed into my mind, and I said to them: ‘*Whoever has the least debris at his feet shall receive one litre of pálinka at the end of the day.*’ Not much brandy was consumed, but they did understand the walling method.

Már elkészültek a tervek, az építés megkezdése előtt álltunk, amikor felkeresett lakásomon egy úriember. Elmondta, hogy Ábrahám-hegyen nyaralója van, és mint helyi polgár örömmel támogatná az építkezést. Műgyűjtő lévén ismerős művészbarátai mecénása-ként néhány műalkotással gyarapíthatná a templom belső terét. Így vált gazdagabbá a templom Csíkszentmihályi Róbert, Deim Pál, Gyarmathy Tihamér, Hegyi György, Horváth Béla, Somogyi Győző, Udvardi Erzsébet műalkotásaival.

Igazi barátság alakult ki közöttünk. Elmesélte hányattatott életét, lassú felemelkedését a művészeti közéletben. (Megjegyzem: műtárgyaiból gazdag állandó kiállítást rendeztek be a székesfehérvári múzeumban.) Kissé mentegetőzve mondta, hogy nehéz élet-helyzetéből adódóan nem gyakorló katolikus. A későbbiek során is jelentős támogatója maradt az építkezésnek egy szerényen előadott kéréssel: „Szeretné, ha halála után az oltár alatti térben nyerne elhelyezést.” Kérését sajnos nagyon hamar teljesítenünk kellett. Máig úgy érzem, hogy bőkezű adakozó jósága adta meg számára, hogy a kis belmagasságú pincetérben „bekússzon Isten oltára alá”.

A templomépítés a közösség lelki története. Az ábrahámhegyi templomot a község mellett magasodó domb tetején, a Bökk-„hegyen” kívántuk elhelyezni a megrendelő plébános úrral egyetértésben. A Balaton-felvidék látványeleme a hegytetőkön álló templom (ld. Tihany és számos kápolna). A község látszólag tudomásul vette a bemutatott terveket. Meglepetésként jutott tudomásomra, hogy néhány hangadó a járási pártbizottságnál reklamált, mondván: „Az öregek nem tudnak fájós lábukkal fölmenni a hegyre. A templom a faluban épüljön.”

A felzúdulást kerülendő a plébános úr gyorsan megvett egy üresen álló, mélyen süppedő telket a község közepén. Leutazva elkeseredetten álltam a lejtős és keskeny telek szélén, amelyen nehezen tudtam elképzelni egy „rangos” megjelenésű templomot. De lassan feloldódott bennem az ellenszenv, és kezdtem igazat adni a követelésnek. A magaslatokon emelkedő templomokat egy triumfális egyház építtette. A jelen helyzet pedig egészen más egyházképet mutatott, nem beszélve az építők anyagi lehetőségeiről. Így született – ennek nevezem – egy betlehemi „istálló”, (egy)ház a hasonló léptékű házak között, de a község szívében.

Életem emlékezetes napja volt 1988. július 13-a, amikor magánki-hallgatáson találkozhattam – azóta Szent – II. János Pál pápával. Megindultan nyújtottam át a Szentatyának néhány kísérő szó mellett a templomaimról készített fotóalbumot, amelyet meleg kézfogással és bensőséges mosollyal vett át. Amint továbbhaladt, kezét hátranyújtva fogta meg ismét karomat, mintegy jelezve „láttalak, meghallgattalak”. Ez a nem várt, pillanatnyi gesztus átforrósította a szívemet, s azóta is érzem megerősítő melegségét.

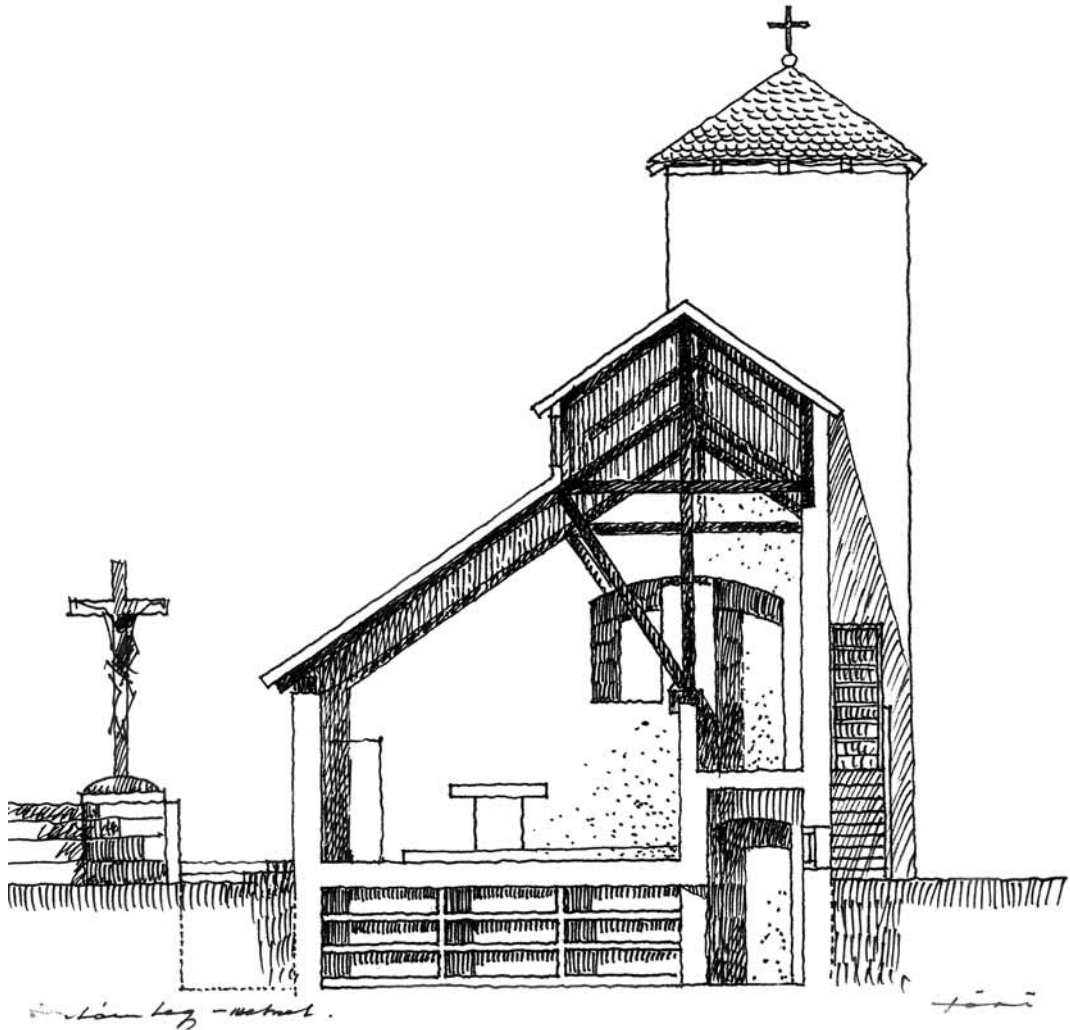
The designs were ready and we were about to begin construction, when a man came to see me at my place. He told me he had a holiday home at Ábrahámhegy, and as a local, he would be glad to support the work. He was an art collector, and as patron of some artist friends, he wanted to donate some works of art to be displayed in the church interior. This is how the church was enriched with works by Róbert Csíkszentmihályi, Pál Deim, Tihamér Gyarmathy, György Hegyi, Béla Horváth, Győző Somogyi, and Erzsébet Udvardi.

A true friendship developed between the two of us. He told me the story of his life, which was full of ups and downs, and spoke about his slow rise in the artistic public life. (A rich permanent exhibition has been mounted from his art collection at the Museum of Székesfehérvár.) Somewhat apologetic, he said that on account of his difficulties in life, he was not a practising Catholic. He remained a significant supporter throughout the building of the church, and made just one request with modesty, namely that he wished to be buried in the space under the altar. Unfortunately, his request had to be complied with very soon. I feel to this day that his generosity and charity won him that final resting-place in the low cellar under the altar.

Building a church is a spiritual process for the community. In agreement with the patron priest, we wanted to build the Ábrahámhegy church atop Bökk Hill near the village. The church atop a hill is a characteristic sight on the northern shore of Lake Balaton and its vicinity (e.g. Tihany and a number of chapels). The village seemingly approved of the designs when they were shown to them. I was surprised to hear though that some influential people complained to the district communist party committee, saying that old people with bad legs cannot climb the hill, and that the church should be built in the village.

In order to avoid public protest, the priest purchased an empty plot sinking deep in the village centre. I travelled down and was desperate when I stopped at the edge of the narrow, sloping piece of ground, on which I could picture a dignified church with great difficulty. However, my aversion slowly subsided, and I began to admit that the demand was justified. Churches standing on the top of elevations were built by a triumphant Church. In the current situation, the image of the Church was entirely different, not mentioning the client’s financial means. This is how what I call the ‘Bethlehem stable’ came to be built, one of a number of houses of similar size, though in the heart of the village.

13 July 1988 was a memorable day in my life – Pope John Paul II, today Saint John Paul, received me in private audience. I was moved when I could hand over a photo album of my churches to the Holy Father and say a few words to him. He took it with a warm handshake and smiling. As he proceeded, he extended his hand again and took my arm, as though signalling ‘*I have seen you and heard you*’. This unexpected, instantaneous gesture warmed my heart and I have felt this fortifying warmth ever since.

BUDAPEST — 1991 —

Az Apostoli Nunciatúra tervezése és építése során őszinte barátsággal és bizalommal állt mellettünk Angelo Acerbi nuncius érsek úr és mindig vidám titkára, Juliusz Janusz. Segítőkészek voltak minden tekintetben. Az épület átadása után néhány héttel a ház lakója lett a Magyarországra látogató Szentatya, II. János Pál. Megérkezésekor jelen lehettem családommal, kisgyermekeimmel együtt. Fogadtuk áldását, kézfogását – akkor még nem tudtuk, hogy egy szenttel találkozhattunk.

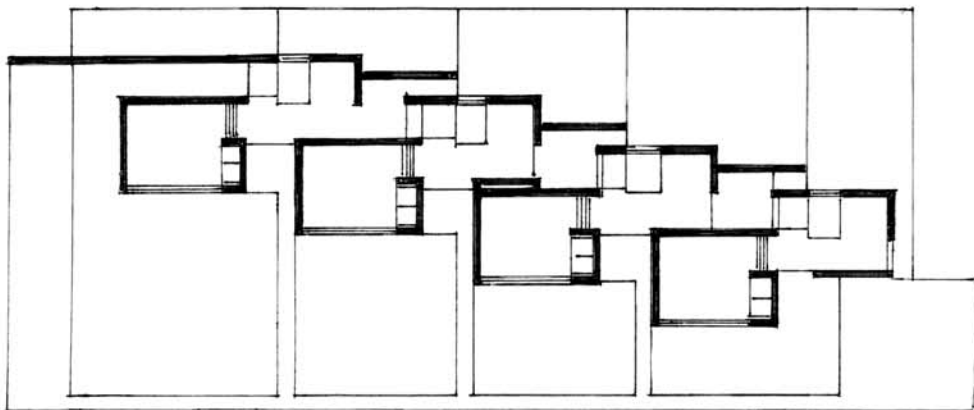
Az épület nemcsak elfogadást nyert, hanem a nuncius – szavait idézve: „[...] környezetében Toscanában érzem magam” – dicsérettel értékelte az épületegyüttest. Örömmel töltött el, amikor 1992-ben rendezett műegyetemi kiállításon váratlanul – meghívásomat elfogadva – megjelent Keresztes Szilárd püspök úrral az oldalán. Nagy elismeréssel szólt a bemutatott anyagról, véleményét a vendégkönyvben is megörökítette. Ebben a vendégkönyvben sokak mellett két különösen is értékes bejegyzés van számomra, a nuncius úr és Makovecz Imre barátom dicsérő sorai.

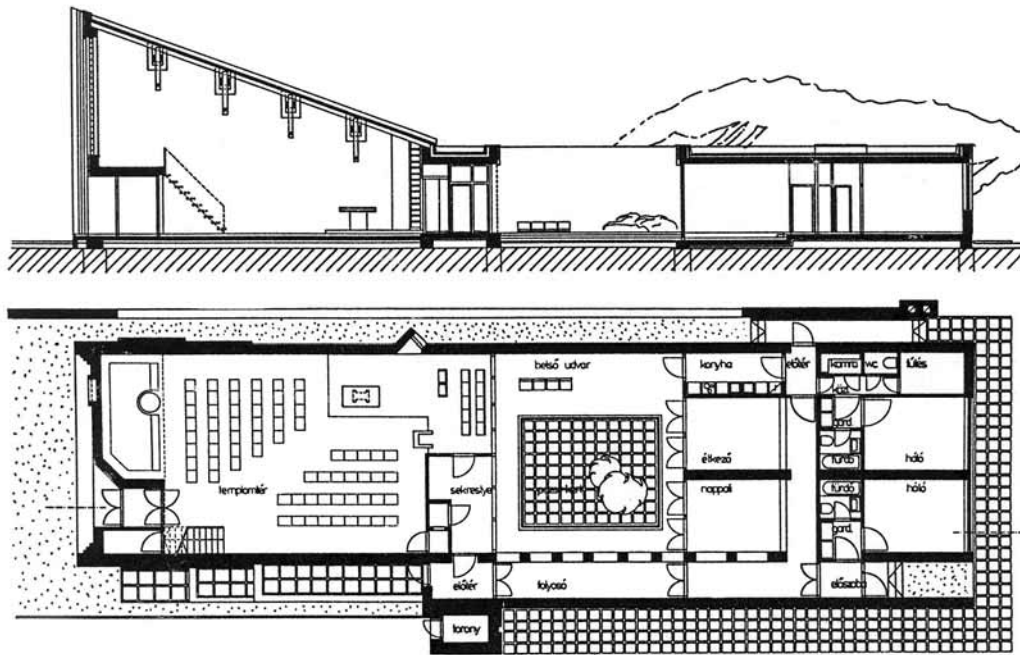
BUDAPEST — 1991 —

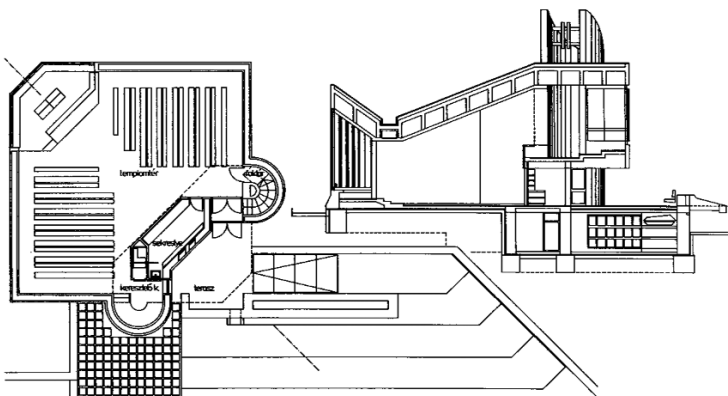
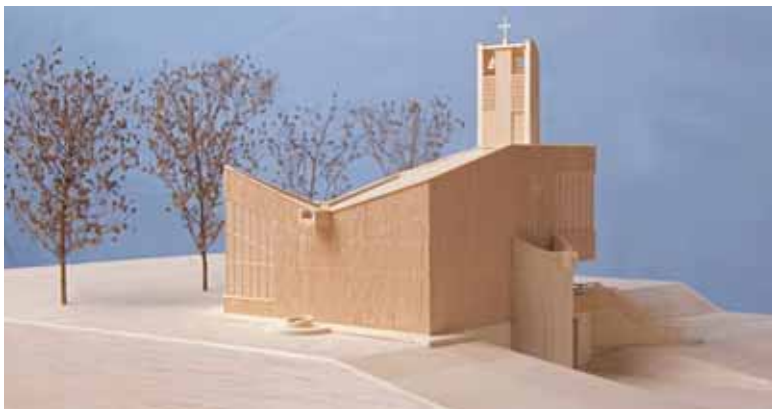
In the course of the designing and building work of the Apostolic Nunciature of the Holy See, Nuncio Angelo Acerbi and his always cheerful secretary, Juliusz Janusz, stood by us with sincere friendship and trust. They were helpful in every respect. A few weeks after the inauguration of the building, Pope John Paul II, on his visit to Hungary, was lodged in the house. I had the pleasure of being present with my family, with my small children, when he arrived. We received his blessing and his handshake – little did we know at the time that we met a Saint.

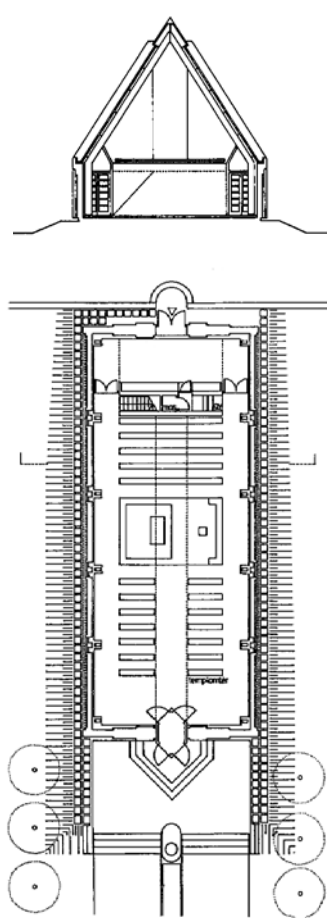
The building complex was more than well received. The Nuncio expressed his high appreciation with the words: *‘In its environment I feel I am in Tuscany’*. In 1992 I invited him to my exhibition at the University of Technology and was glad to see him turn up unexpectedly in the company of Bishop Szilárd Keresztes. He spoke about the works on display with appreciation and noted down his opinion also in the visitors’ book. Alongside others, there are two entries in this book which are especially precious to me, the appreciative words of the Nuncio and of my friend Imre Makovecz.

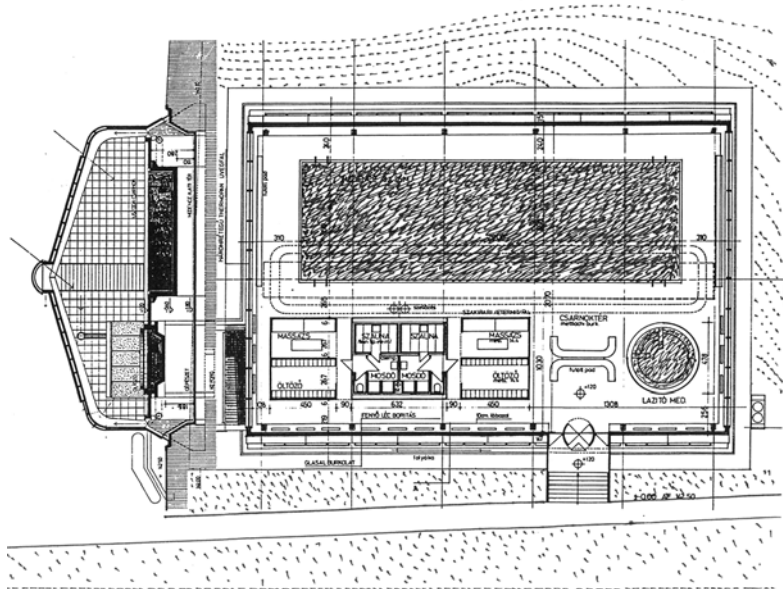
„...már megérkeztünk.” ‘...we have already arrived.’

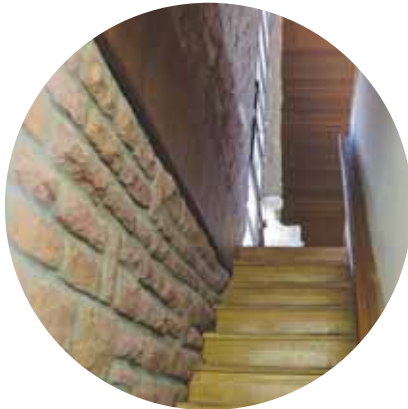
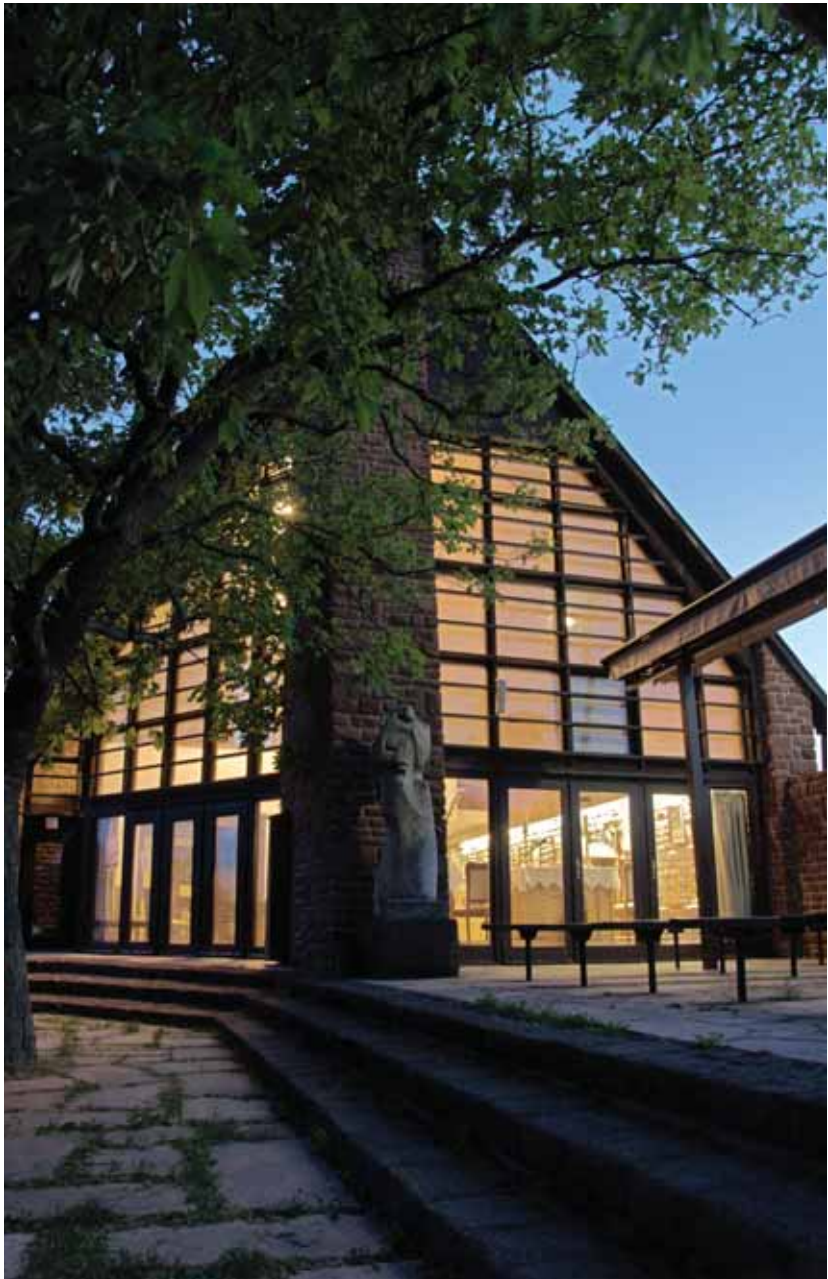
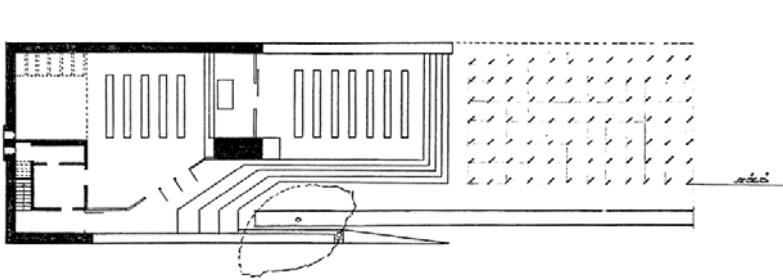

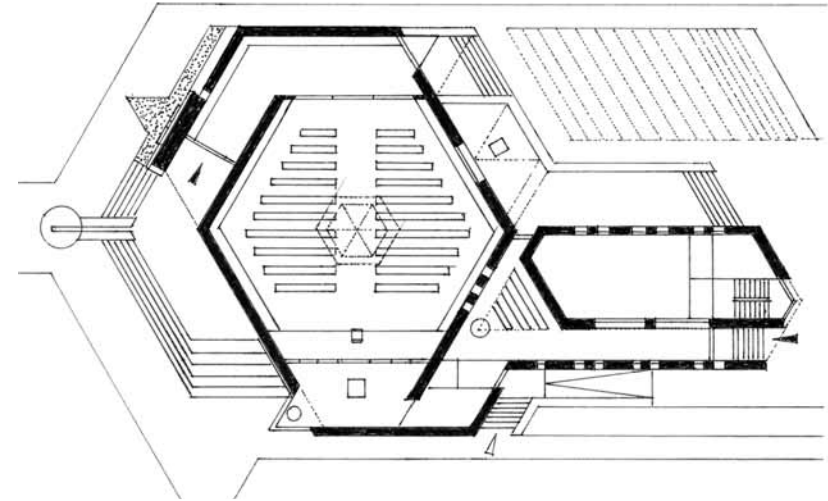
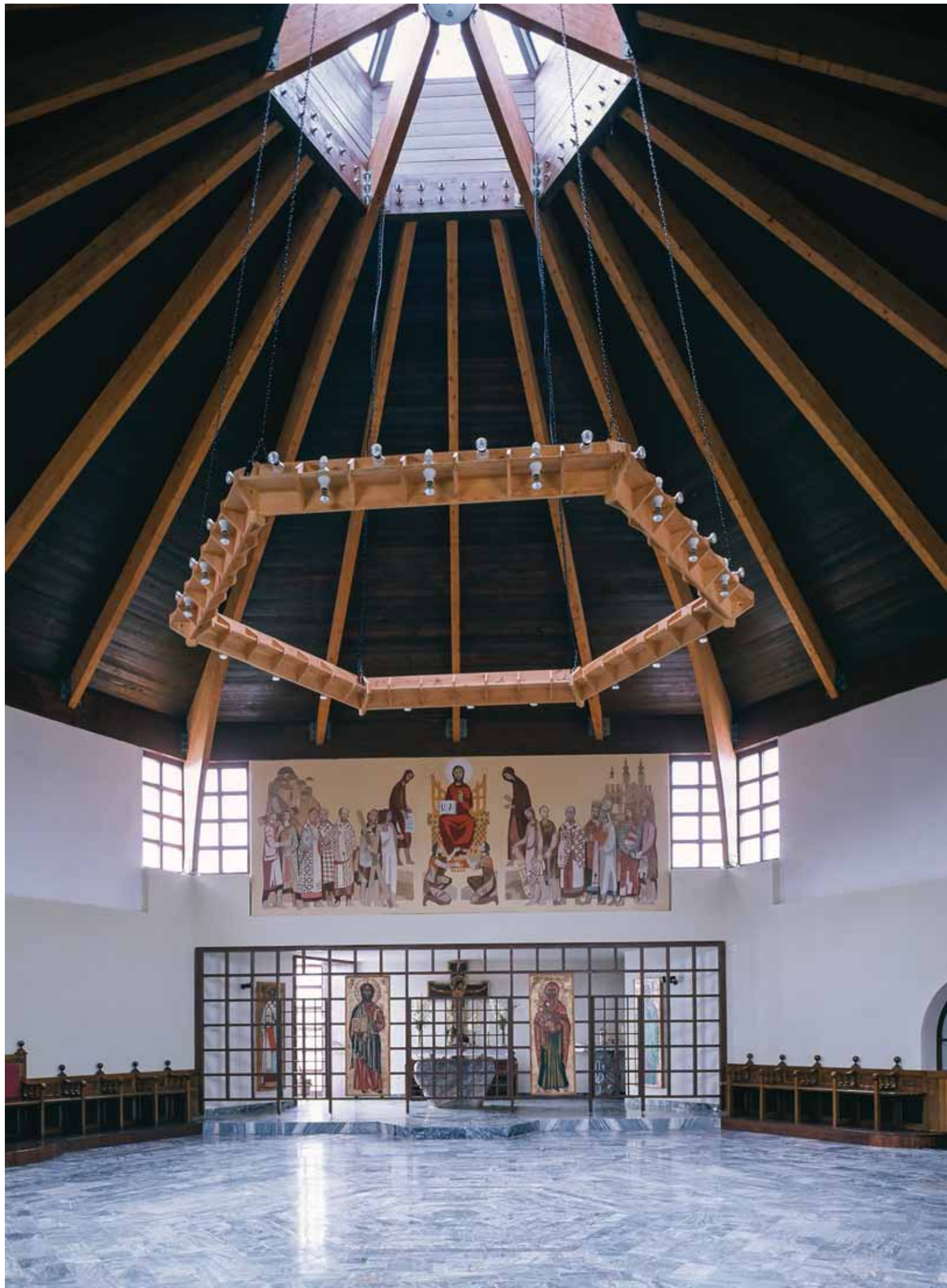

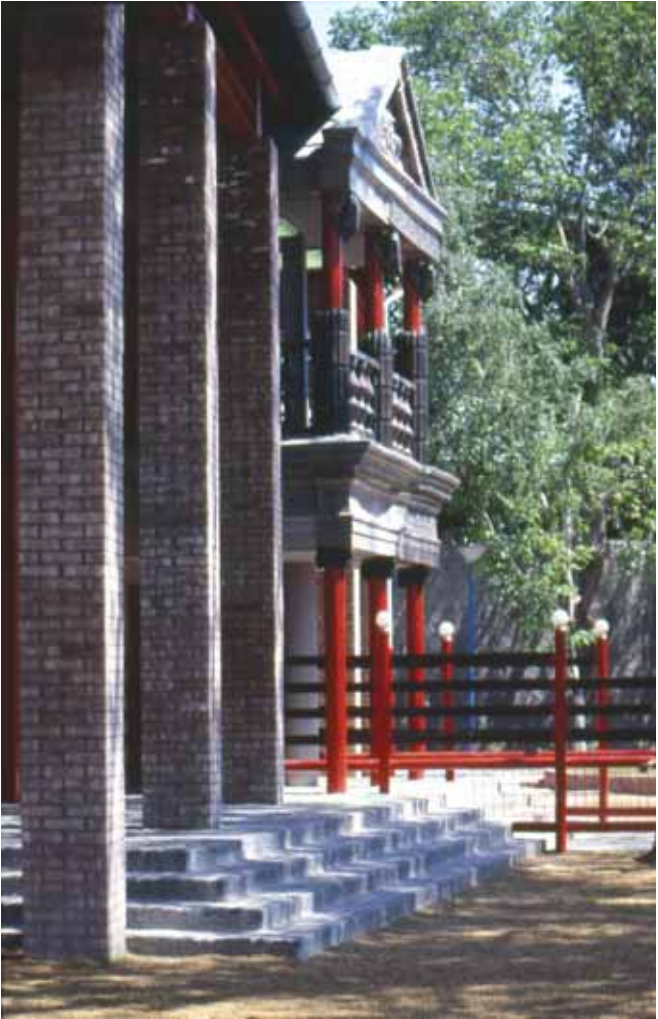

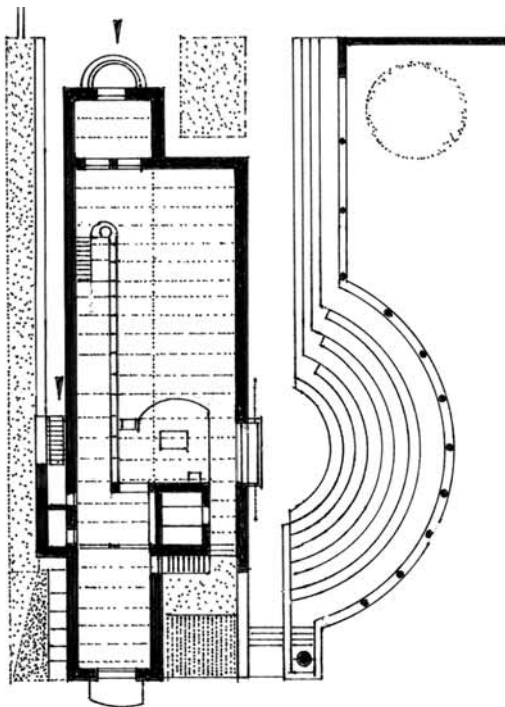

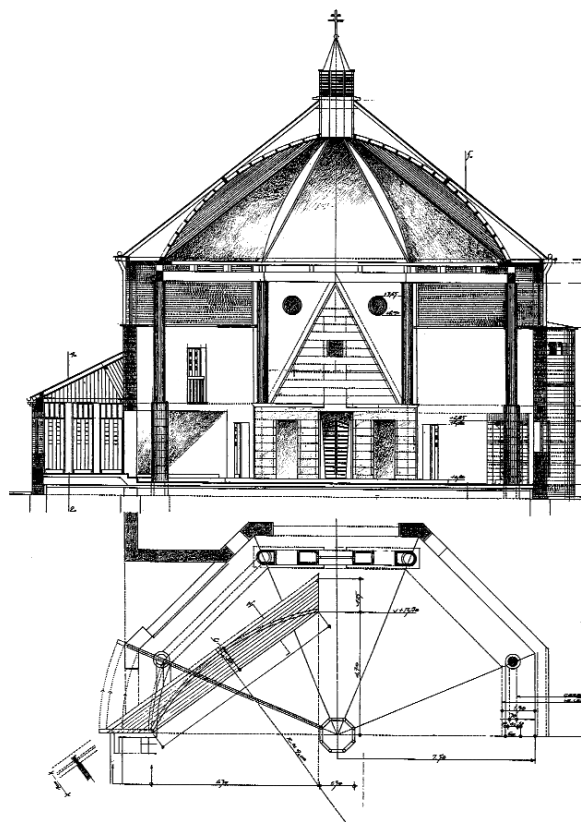

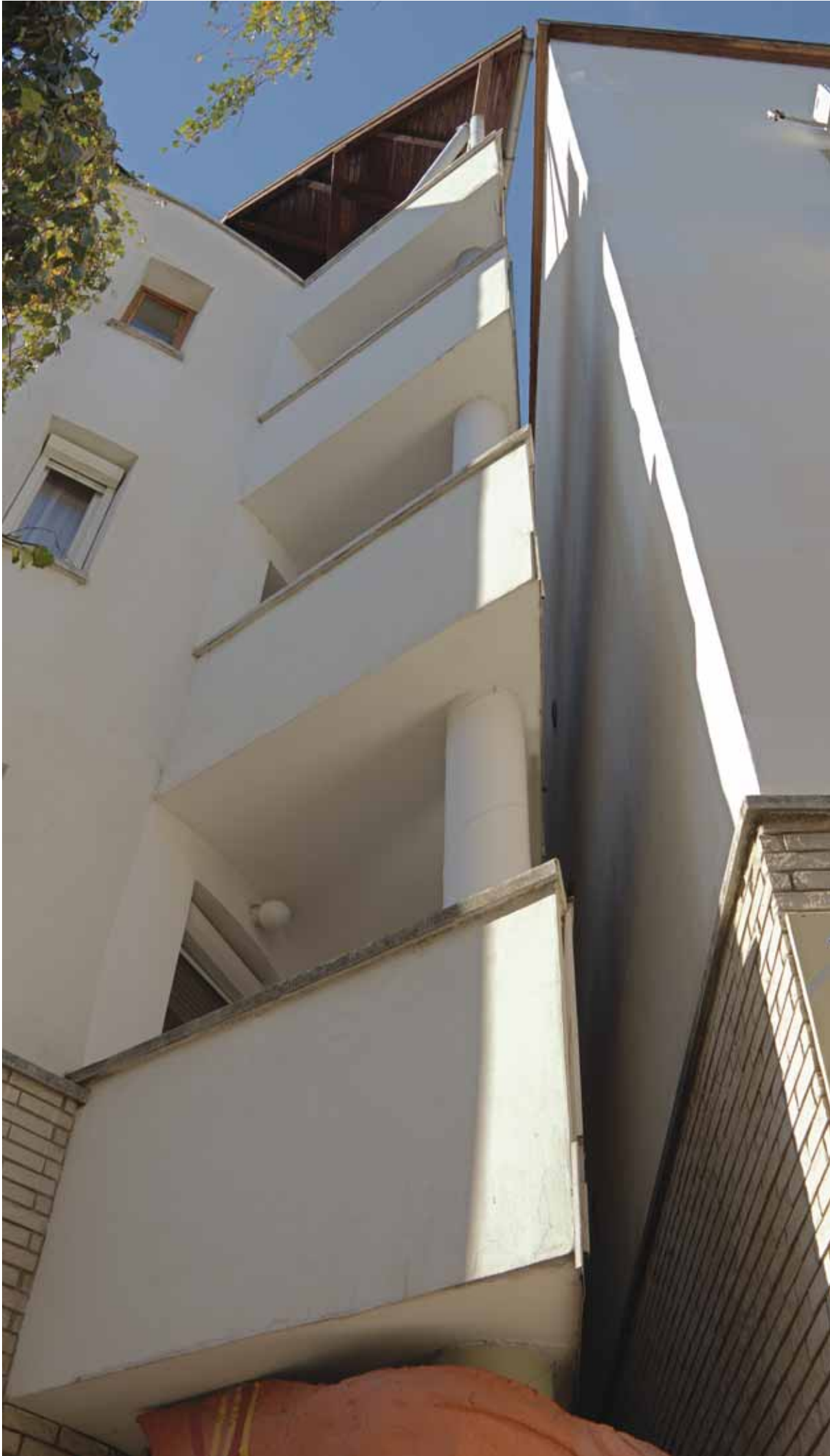

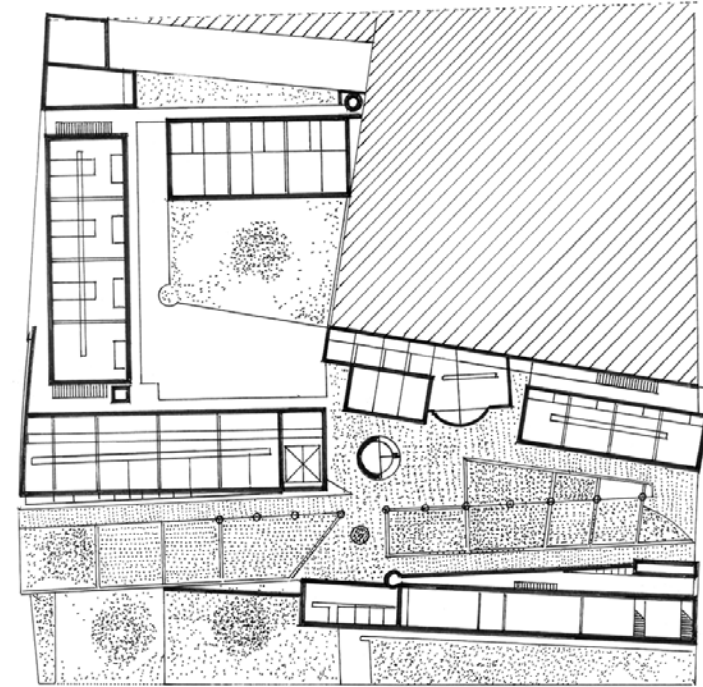

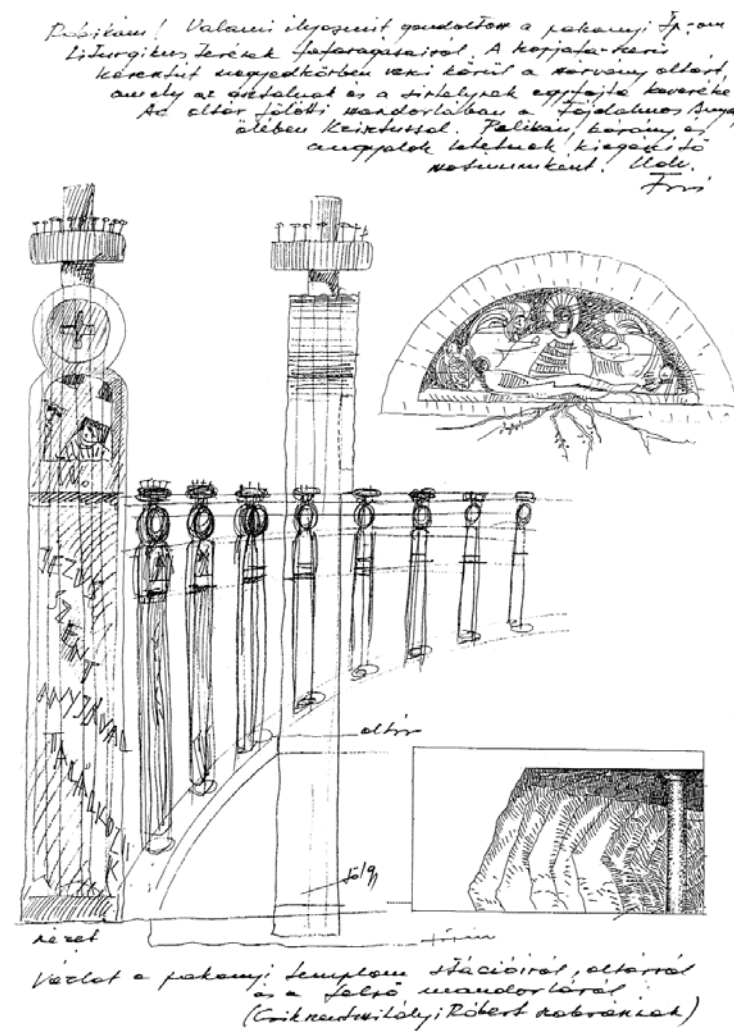
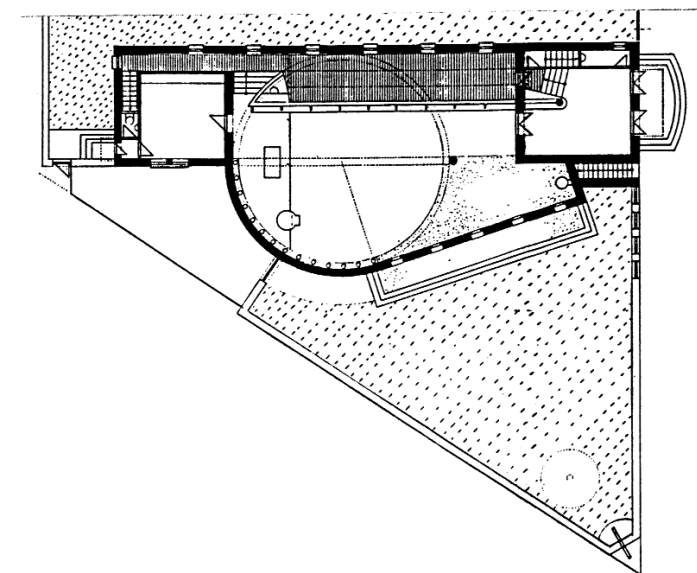

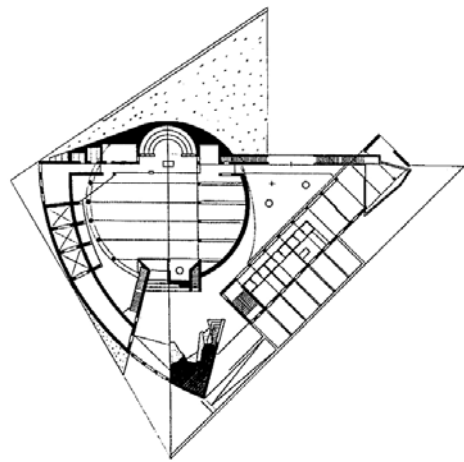
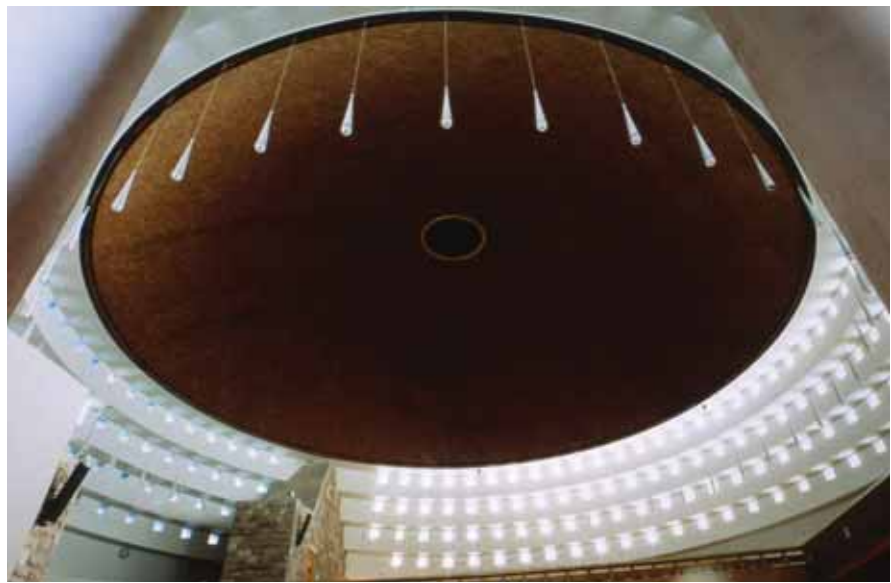

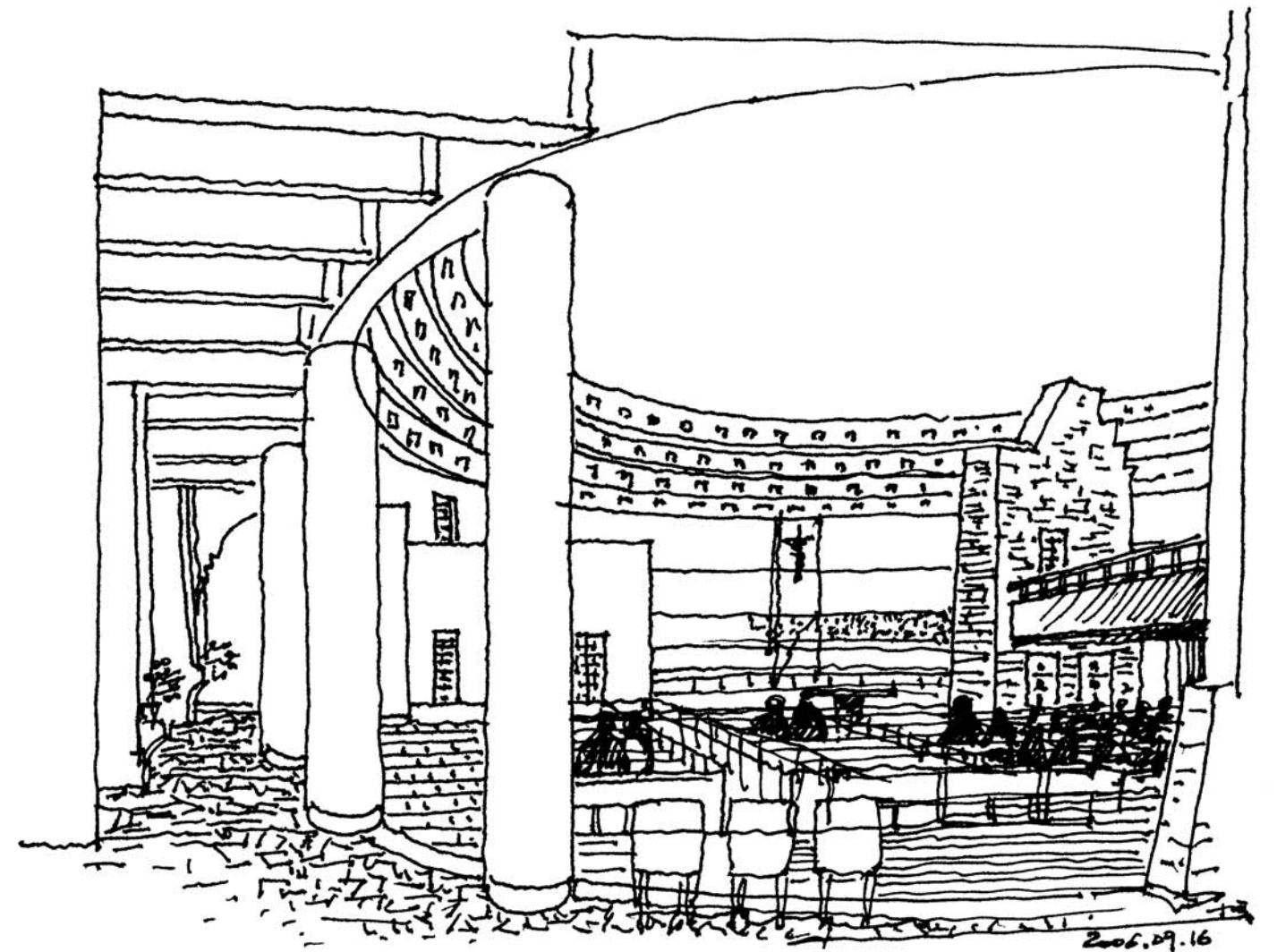
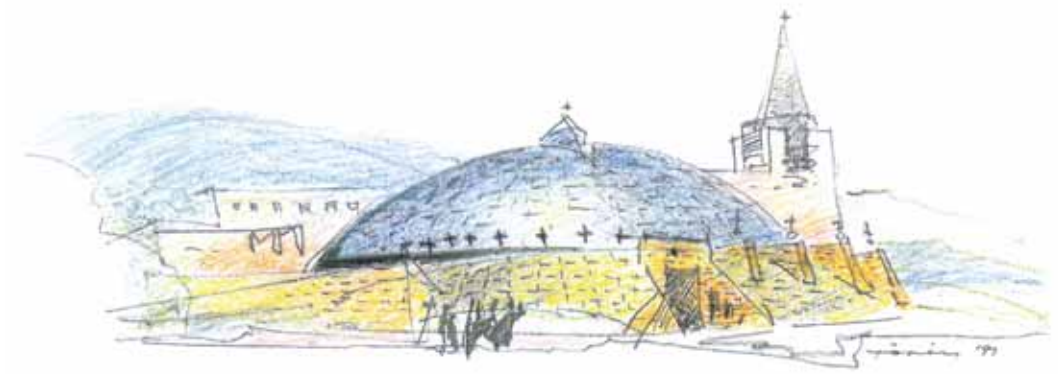

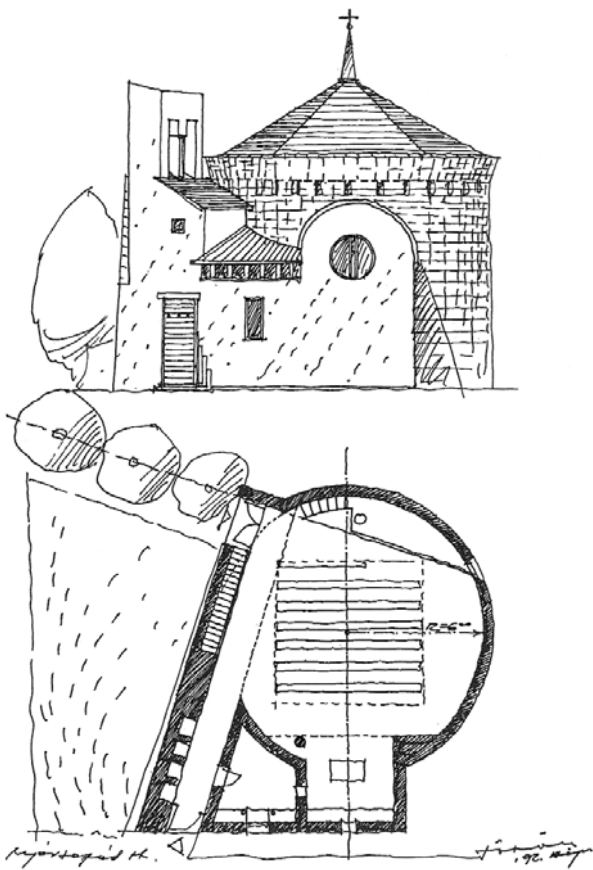

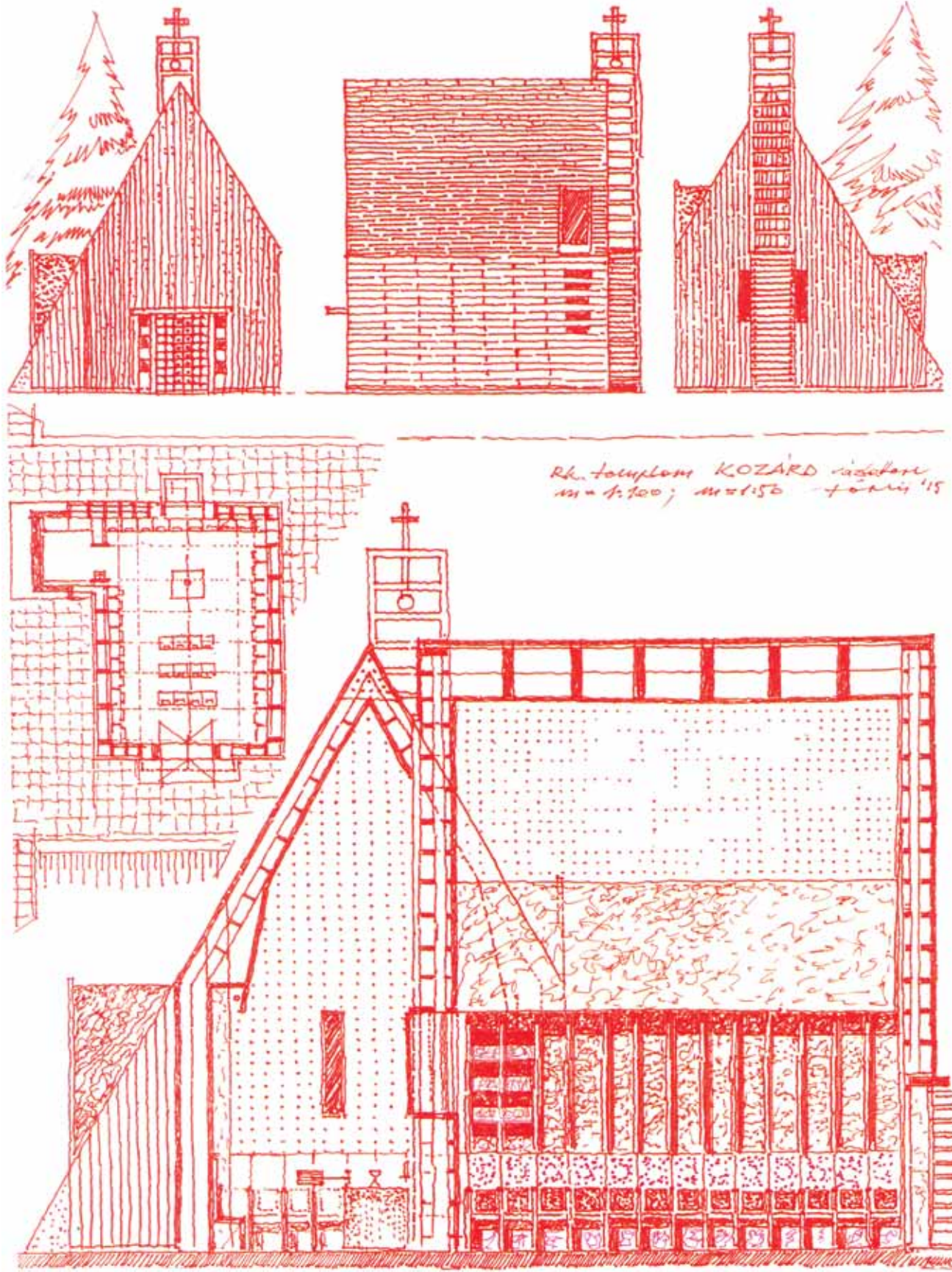
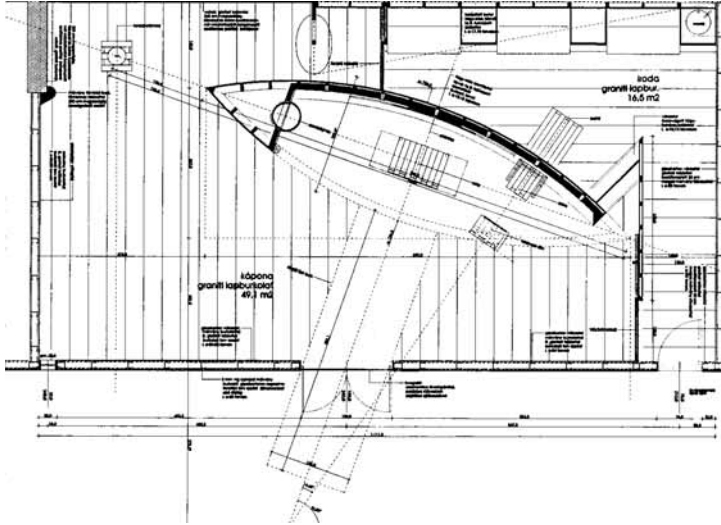

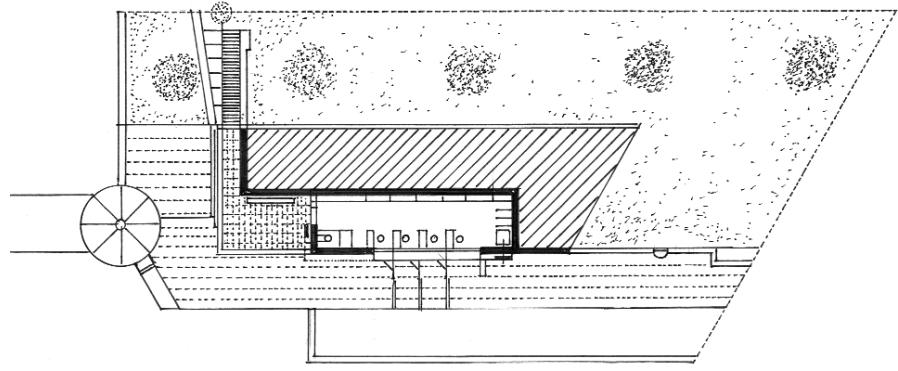

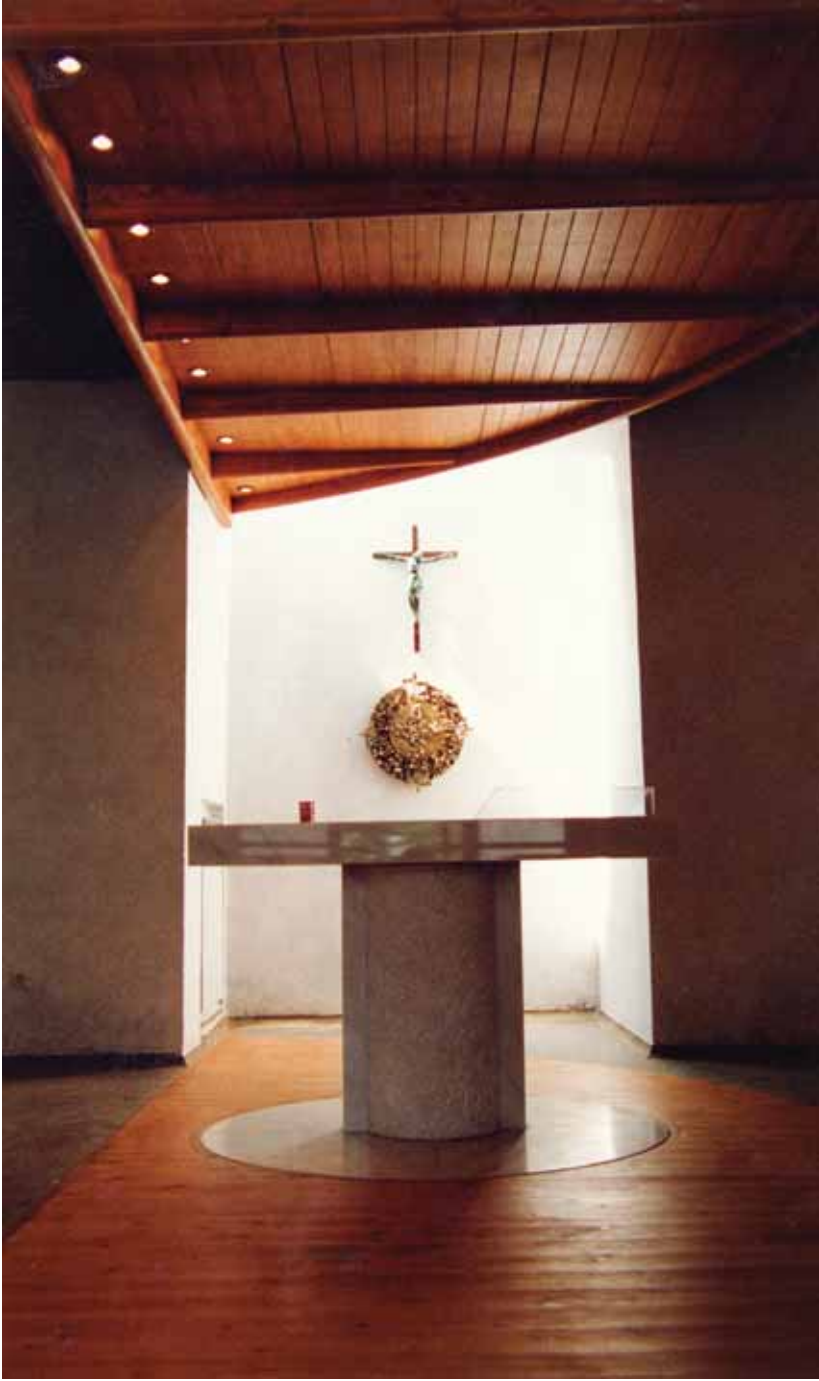

ÉLETPÁLYA

CAREER

ÉLETRAJZ:	
1936	október 22-én született Budapesten
1955	Kölcsey Ferenc Gimnáziumban érettségizett
1955–1960	az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem hallgatója, diplomatervét Diplomadíjjal tüntették ki
1960–	a Magyar Építőművészek Szövetségének tagja
1960–1962	Középülettervezési Tanszéken, majd a Rajzi Tanszéken tanársegéd
1962–1964	két év szakmai gyakorlatát a KÖZTI-ben végezte
1964–	az egyetem Középülettervezési Tanszékére tért vissza
1968–	adjunktus a Középülettervezési Tanszéken
1983–	docens, tanszékvezető-helyettes a Középülettervezési Tanszéken
1986–2008	a Mátyás-templom közössége képviselő-testületének világi (örökös) elnöke
1992–	egyetemi tanár a Rajzi és Formaismereti Tanszéken
1992–	a MÉSZ Mesteriskola tanára
1992–2005	BME Építézmérnöki kar Habilitációs Bizottságának tagja
1992–2005	BME Építézmérnöki kar Mestertestületének tagja
1992–	a Magyar Művészeti Akadémia tagja
1992	megalapítja a Török és Balázs Építészeti Kft-t
	Balázs Mihály tanártársával
1996–2001	tanszékvezető egyetemi tanár a Középülettervezési Tanszéken
1996–	a Magyar Építész Kamara tagja
1996–2004	a Budapesti Építész Kamara elnökségi tagja
2000–	a Professzorok Batthyány Körének tagja
2001–2005	nyugdíjazásáig egyetemi tanár a Középülettervezési Tanszéken
2001–	Budapest, XII. kerület Hegyvidéki tervtanács tagja
2012	Nemzeti Építőművészeti Tanács (kerekasztal) tagja
2014	Nemzet Művésze

CURRICULUM VITAE:	
1936	Born in Budapest
1955	Final examination at Ferenc Kölcsey Secondary School, Budapest
1955–1960	Studies at the Budapest University of Technology (BUT); diploma work received the Diploma Award
FROM 1960	Member of the Association of Hungarian Architects
1960–1962	Assistant lecturer at the Department of Public Building Design, later of Freehand Drawing, BUT
1962–1964	Two years of internship at KÖZTI Architects and Engineers, Budapest
FROM 1964	Return to the Department of Public Building Design, BUT, as lecturer
FROM 1968	Senior lecturer at the Department of Public Building Design, BUT
FROM 1983	Senior lecturer and deputy head of the Department of Public Building Design, BUT
1986–2008	Lay president of the representative body of the community of Matthias Church, Budapest
FROM 1992	Professor at the Department of Freehand Drawing, BUT
FROM 1992	Teacher at the Masters' School of the Association of Hungarian Architects
1992–2005	Member of the Habilitation Committee of the Faculty of Architecture, BUT
1992–2005	Member of the Body of Masters, Faculty of Architecture, BUT
FROM 1992	Member of the Hungarian Academy of Arts
1992	Co-founder, with fellow professor Mihály Balázs, of Török and Balázs Architectural Ltd
1996–2001	Professor and head of the Department of Public Building Design
FROM 1996	Member of the Chamber of Hungarian Architects
1996–2004	Member of the presidium of the Chamber of Hungarian Architects
FROM 2000	Member of the Batthyány Society of Professors
2001–2005	Until his retirement, professor of the Department of Public Building Design, BUT
FROM 2001	Member of the Budapest 12th District Planning Board
2012	Member of the National Architectural Board (Round Table)
2014	Artist of the Nation

DÍJAK:	
1960	DIPLOMADÍJ
1983	YBL MIKLÓS-DÍJ
1992	PRO ARCHITECTURA DÍJ
1994	AZ ÉV MŰVÉSZE – NYÍREGYHÁZA
1995	KOSSUTH-DÍJ
1996	PRO PANNONHALMA DÍJ
1997	PRO ARCHITECTURA DÍJ, BUDAPEST FŐVÁROS XI. KERÜLETÉÉRT
2000	CSONKA PÁL-DÍJ
2001	KOTSIS IVÁN-DÍJ
2003	NYÁRSAPÁTÉRT EMLÉKÉREM
2008	PRIMA DÍJ
2010	BUDAVÁR DÍSZPOLGÁRA
2013	JÓZSEF NÁDOR EMLÉKÉREM
2015	POGÁNY FRIGYES-DÍJ

MEGÉPÜLT ÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK:	
1962	Győri strandfürő öltözőépülete
1962	Győr, lakóépület
1963	Szentendrei Művésztelep
1965	Budavár 54 lakásos OTP házak (társ: Gádosor Lajos)
1965	Budaörs 400 ágyas kollégium (társ: Hofer Miklós)
1965	Tiszabercel római katolikus templom rekonstrukció
1966	Kisvárdra római katolikus templom rekonstrukció
1975	Nagydobsza római katolikus templom
1976	Nemeshetés római katolikus templom (társ: Marossy Ferenc)
1977	Balatonfenyves római katolikus templom (társ: Marossy Ferenc)
1979	Kisvárdra, Járási Művelődési központ
1979	Budapest, VIII. kerületi Vajda Péter utcai óvoda-bölcsőde (társ: Gábor Miklós, Hercsuth György)
1980	Tata, Uszoda (társ: Krizka György)
1981	Révfülöp római katolikus templom
1983	Edelény görög kaltolikus templom és parókia
1987	Budapest, Elvarázszolt kastély (társ: Puhl Antal)
1988	Ábrahámhegy római katolikus templom
1988	Siófok, Országos Tervhivatal üdülője (társ: Puhl Antal)
1991	Budapest, Vatikáni Nunciatúra (társ: Balázs Mihály, Boros Lajos)
1993	Nyíregyháza görög katolikus templom és parókia
1993	Pannonhalma Bazilika külső rekonstrukció
1994	Nyíregyháza belvárosi tömbrekonstrukció (társ: Balázs Mihály)
1994	Felsőpakony római katolikus templom
1996	Budapest, Magyar Szentek temploma (társ: Balázs Mihály)
1997	Nyársapát római katolikus templom
1997	Máriapócs, Zarándokház (társ: Bartók István)
1997	Budapest, Matáv irodaház (társ: Balázs Mihály)
1998	Farkasrét, Mindenszentek temploma urnatemető (társ: Bartók István)
1998	Ferihegy II. ökumenikus kápolna (társ: Major György)
2007	Budavári Mátyás-templom, pénztárpavilon
2015	Gyál, Szent György emlékmű

JELENTŐSEBB ÉPÍTÉSZETI ALKOTÁSOK (TERVEK):	
1965	Zebegény, Nyári Művészeti szabadiskola
1967	Kisvárdra, városközpont rendezési terve
1970	Győr, Műszaki Egyetem laborépület
1970	Bölcsődék Országos Módszertani központ (társ: Krizka György)
1976	Zalaszentlászló, Művelődési Központ
1987	Mór, 16 Tantermes általános iskola (társ: Balázs Mihály)
1993–1996	Pannonhalma fejlesztési terve (társ: Balázs Mihály)
1994	Vatikáni EXPO pavilon – Budapest Lágymányos
1995	Budavár, Szt. György tér rendezése (társ: Cságoly Ferenc, Ferencz István, Lázár Antal)
1995	Budavár, Vízikapu
2000	Budavári Helyőrségi főtemplom

AWARDS:	
1960	DIPLOMA AWARD
1983	MIKLÓS YBL PRIZE
1992	PRO ARCHITECTURA PRIZE
1994	ARTIST OF THE YEAR, NYÍREGYHÁZA
1995	KOSSUTH PRIZE
1996	PRO PANNONHALMA PRIZE
1997	PRO ARCHITECTURA PRIZE FOR BUDAPEST’S IITH DISTRICT
2000	PÁL CSONKA PRIZE
2001	IVÁN KOTSIS PRIZE
2003	COMMEMORATIVE MEDAL FOR NYÁRSAPÁT
2008	PRIMA PRIZE
2010	HONORARY CITIZEN OF BUDAVÁR
2013	PALATINE JOSEPH COMMEMORATIVE MEDAL
2015	FRIGYES POGÁNY PRIZE

ARCHITECTURAL WORKS:	
1962	Dressing-room building, Open Air Baths, Győr
1962	House, Győr
1963	Artists' Colony, Szentendre
1965	OTP condominium of 54 flats, Buda Castle District (with Lajos Gádosor, DArch)
1965	400-bed student hostel, Budaörs (with Miklós Hofer)
1965	Roman Catholic church, Tiszabercel, reconstruction
1966	Roman Catholic church, Kisvárdra, reconstruction
1975	Roman Catholic church, Nagydobsza
1976	Roman Catholic church, Nemeshetés (with Ferenc Marossy)
1977	Roman Catholic church, Balatonfenyves (with Ferenc Marossy)
1979	District Cultural Centre, Kisvárdra
1979	Kindergarten and nursery, Vajda Péter utca, 8th district, Budapest (with Miklós Gábor, György Hercsuth)
1980	Swimming pool, Tata Olympic Centre (with György Krizka)
1981	Roman Catholic church, Révfülöp
1983	Greek Catholic church and parsonage, Edelény
1987	Enchanted Castle, Budapest (with Antal Puhl)
1988	Roman Catholic church, Ábrahámhegy
1988	Holiday home of the National Planning Board, Siófok (with Antal Puhl)
1991	Apostolic Nunciature, Budapest (with Mihály Balázs and Lajos Boros)
1993	Greek Catholic church and parsonage, Nyíregyháza
1993	Basilica of Pannonhalma, exterior reconstruction
1994	Block reconstruction, town centre, Nyíregyháza (with Mihály Balázs)
1994	Roman Catholic church, Felsőpakony
1996	Church of the Hungarian Saints, Budapest (with Mihály Balázs)
1997	Roman Catholic church, Nyársapát
1997	Pilgrims' Home, Máriapócs (with István Bartók)
1997	Matáv office building, Budapest (with Mihály Balázs)
1998	Urn Cemetery, Church of All Saints, Farkasrét, Budapest (with István Bartók)
1998	Ecumenical chapel, Ferihegy II Airport, Budapest (with György Major)
2007	Cashier's kiosk, Matthias Church, Castle District, Buda
2015	St. George's monument, Gyál

MAJOR ARCHITECTURAL DESIGNS:	
1965	Summer Free School of the Arts, Zebegény
1967	Regulation plan of town centre, Kisvárdra
1970	Laboratory building, Győr University of Technology
1970	National Methodological Centre of Infants' Nurseries (with György Krizka)
1976	Cultural Centre, Zalaszentlászló
1987	Primary school, Mór (with Mihály Balázs)

2006	Budaörs görög katolikus templom
2010	Budavári Fehérvári kapu tanulmányterv (társ: Török Dávid)
2013	Jezsuiták Pesti Jézus Szíve templomának belső átalakítása, bővítése (tanulmány- és látványterv)
2015	Kozárd római katolikus templom tanulmányterv

DÍJAZOTT ORSZÁGOS PÁLYÁZATI RÉSZVÉTELEK:

1969	Bölcsődék Módszertani központ (társ: Krizka György) I. díj
1969	Lébény központ rendezése (társ: Krizka György) II. díj
1969	Rácz fürdő (társ: Krizka György) I. díj
1970	Szeged, Könyvtár (társ: Krizka György) III. díj
1971	Békéscsaba, 1000 ágyas megyei kórház (társ: Krizka György) I. díj
1972	Budapest, Marx tér rendezése (társ: Krizka György) I. díj
1975	Déli pályaudvar posta (társ: Krizka György) KIEMELT MEGVÉTEL
1979	Sárvár, Művelődési központ II. díj
1980	Szombathely, belváros rendezése (társ: Farkasdy Zoltán) II. díj
1990	Piarista rendház II. díj
1994	EXPO Vatikáni Pavilon I. díj
1996	Székesfehérvár, Nemzeti Emlékhely (társ: Balázs Mihály) II. díj
1997	Budapest, Matáv irodaház (társ: Balázs Mihály) I. díj
2000	Budavári Helyőrségi főtemplom

EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK:

1992	BME, 30 év az Alma Materben
1992	A templomépítő Adalbertinum
1993	Kazincbarcika, 30 év az Alma Materben
1997	Budapest, Vigadó Galéria, Építő Művészet (társ: Balázs Mihály, Somogyi-Soma László, Csíkszentmihályi Róbert)
1997	Nyíregyháza városi galéria, Építő Művészet
2007	Művészet és hit (társ: Háger Ritta, Csepely-Knorr Kristóf, Mátyássy László)
2012	Úton – Jezsuita Párbeszéd Háza Budapest
2013	Úton a világban, az építészetben, a Szentírásban – Kós Károly-ház, Miskolc
2014	Úton a Szentföldön – Tihany Rege kávézó
2014	Rajzoló építészek – Török Ferenc – Debreceni Műszaki Egyetem

CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK:

1987	Bécs városháza, Negyven év építésze
1993	Miskolc, Regionális építészet
1994	Budapest, Kós Károly terem, Építészet és grafika
2000	VII. Velencei Építészeti Biennálé, Velence (I)
2005	Templomépítészet az ezredfordulón BME
2005	Vonal és Rajz – MMA Pécs
2006	Vonal és rajz – MMA
2006	Közép 60
2011	Kortársaink voltak, Iparművészeti Múzeum, Budapest

1993–1996	Development plan, Pannonhalma (with Mihály Balázs)
1994	Vatikán EXPO pavilion, Lágymányos, Budapest
1995	Regulation plan, Szt. György Square, Buda Castle (with Antal Lázár, Ferenc Cságyoly, István Ferencz)
1995	Vizikapu (Water Gate), Buda Castle
2000	Garrison Church, Buda Castle
2006	Greek Catholic Church, Budaörs
2010	Study plan, Fehérvári kapu (Fehérvár Gate), Buda Castle (with Dávid Török)
2013	Interior reconstruction and extension(study plan and visual design), Jesuit Church of the Sacred Heart, Budapest
2015	Study plan, Roman Catholic Church, Kozárd

PRIZE-WINNING PARTICIPATIONS IN NATIONAL COMPETITIONS:

1969	National Methodological Centre of Infants’ Nurseries (with György Krizka) 1ST PRIZE
1969	Regulation of town centre Lébény (with György Krizka) 2ND PRIZE
1969	Rácz Baths, Budapest (with György Krizka) 1ST PRIZE
1970	Library, Szeged (with György Krizka) 3RD PRIZE
1971	County Hospital, Békéscsaba (with György Krizka) 1ST PRIZE
1972	Regulation of Marx Square, Budapest (with György Krizka) 1ST prize
1975	Post-office, Southern Railway Station, Budapest (with György Krizka) RECOMMENDED PURCHASE
1979	Cultural Centre, Sárvár 2ND PRIZE
1980	Regulation of town centre, Szombathely (with Zoltán Farkasdy) 2ND PRIZE
1990	Piarist monastery 2ND PRIZE
1994	EXPO Vatican Pavilion 1ST PRIZE
1996	National Memorial Place, Székesfehérvár (with Mihály Balázs) 2ST PRIZE
1997	Matáv office building (with Mihály Balázs) 1ST PRIZE
2000	Garrison Church, Buda Castle 1ST PRIZE

ONE-MAN EXHIBITIONS:

1992	Thirty Years in the Alma Mater, BUT
1992	The Church Builder, Adalbertinum
1993	Thirty Years in the Alma Mater, Kazincbarcika
1997	Architectural Art, Vigadó Gallery, Budapest (with Mihály Balázs, László Somogyi-Soma, Róbert Csíkszentmihályi)
1997	Architectural Art, Town Gallery, Nyíregyháza
2007	Art and Faith (with Ritta Hager, Kristóf Csepely-Knorr, László Mátyássy)
2012	On Voyage, Jesuit House of Dialogue, Budapest
2013	On Voyage in the World, in Architecture, and the Scripture, Károly Kós House, Miskolc
2014	On Voyage in the Holy Land, Rege Café, Tihany
2014	Drawing Architects – Ferenc Török, Debrecen University of Technology

GROUP EXHIBITIONS:

1987	Architecture of Forty Years, City Hall, Vienna
1993	Regional Architecture, Miskolc
1994	Architecture and Graphic Art, Károly Kós Room, Budapest
2000	7th Architecture Biennale, Venice
2005	Church Architecture at the Turn of the Century, BUT
2005	Line and Drawing – Academy of Hungarian Arts, Pécs
2006	Line and Drawing – Academy of Hungarian Arts, Budapest
2006	Public Building Department at 60
2011	They Were Our Contemporaries, Museum of Applied Arts, Budapest

IMPRESSZUM

Összeállította és szerkesztette | *Edited by:* Török Ferenc és Török Ferencné

Kiadta a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) 2016-ban | *Published by Hungarian Academy of Arts*

Felelős kiadó | *Publisher-in-chief:*
Fekete György, az MMA elnöke | *President, Hungarian Academy of Arts*

Fotó | *Photos by:* Csapó Viktória, Farkas Péter, Móri András
Thaler Tamás, Vukoszávlyev Zorán, Wágner Csapó József

Makett | *Models by:* Boros Lajos, Csanády Csaba, Tasi János, Tátrai Ádám

Tervezte | *Designed by:* Czakó Zsolt

Angol fordítás | *Translated by:* Pásztor Péter

Nyomdai előkészítés | *Printed by:* Articsók Stúdió – Káli Szilvia

A kiállítás kurátora | *Exhibition curated by:* Mendelényi Zoárdné

A kiállítást rendezte | *Exhibition arranged by:* Steffanits István

Támogatók | *Sponsored by:*

MAGYAR SZENTEK PLÉBÁNIA | MISKOLCI EGYHÁZMEGYE | NAGYDOBSZAI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG
NYÍREGYHÁZI EGYHÁZMEGYE | VÁCI EGYHÁZMEGYE

ISBN 978-615-5464-51-5

Nyomás | *Printed by:* Reálszisztéma Dabasi Nyomda Zrt.

Tablók | *Tableaux:* Megaprint Dekor Stúdió

Köszönetet mondunk az MMA munkatársainak, különösen Szmrecsányi Dórának,
valamint a Vigadó munkatársainak a kiállítás szervezésében nyújtott segítségükért.

*We thank the staff of both the Hungarian Academy of Arts, especially Dóra Szmrecsányi,
and the Vigadó for their assistance to organize this exhibition.*

© MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

© PATTHONOR KFT.